

Mukəddəs Kitab

Təbirlər

© Mukəddəs Kitab 2012
CC BY-SA 4.0
www.mukeddeskalam.com
«Uyoqurqə Kalam Tərcimisi»

Təbirlər

Tərcimə toqruluk bəzi muhim izahatlar

(1) Tərcimə hizmitimizdə biz nuroqun baxqa inglizqə, uyoqurqə wə hənzuqə tərcimilərdin, xundakla birqanqə muhtərəm təwratxunaslar həm injilxunaslarning əsərliridin kəp paydilanduq. Bu jəhəttə biz Ingliz tilidiki «Darbiy» tərcimisi, «Internet»tiki «Netbible» tərcimisi, 1920-yilliri Qəxkərdə Məhmət Xükri wə baxkilar tərpidin ixləngən uyoqurqə nushisi, «Həzirki zaman uyoqur tilidiki tərcimisi» wə 1911-yilidiki hənzuqə «Hehebən» tərcimisini tiloqa alimiz. Bu tərcimilərnin həmmisini «Internet»tin qüxürgili bolidu; munasiwətlük tor bətliri təwəndikidək: —

www.dunyaningnuri.com

www.hayatnuri.com

www.hidayetnuri.com

www.injil.com

www.injil.net

www.uyghurradio.com

www.uyghurradio.net

<https://bible.org/chinese/e/download/pdf>

<https://www.biblegateway.com/versions/>

<http://www.audiotreasure.com/mp3/Mandarin/menu.htm>

<https://bible.org/chinese/e/download/pdf>

<https://bible.org/netbible>

Məzkur tərcimimizni «www.mukeddeskalam.com» yaki «www.mukeddeskalam.net»tin kərüxkə wə qüxürüp oquxka bolidu.

(2) Mukəddəs Kitabtiki bablar və ayətlərlərin «tərtip rəkəm»liri okurmən ixəngüqilərgə qolaylıq bolsun üqün, miladiyə 5-əsirdə kəqürgüqilər təripidin qoxuloqan bolup, ular əsliy tekistning bir qismi əməs. Okurmənlərgə qolaylıq bolsun üqün palanqi kitabtiki məlum bir ayət xundak yol bilən kərsitilidu: Məsilən: «1Pad.» 2:15 — demək, «Padixahlar» birinqi tom, 2-bab, 15-ayət.

(3) Məzkur tərjimədə barlıq «kirix söz», mawzu, mawzuqaklar, izahatlar və «qoxumqə söz»lər okurmənlərgə yardimi bolsun üqün tərjiman təripidin berildi. **Ular Mukəddəs Kitabning əsliy tekist-ayətlirining bir qismi əməs.**

(4) Barlıq mawzularni və barlıq mawzuqakların mukəddəs yazmining bir qismi əməslikini enik kərsitix məqsitidə, baxqa hət nushisida ipadiliduk.

(5) Tərjimimizdə, mukəddəs yazmılarning tekistliridiki bəzi sözlərmu muxundak «sus» besiloqan (məsilən, «səzlər»). Bundak sözlər əyni ibraniy yaki grek tekistidə yok, pəkətlə uyoqurqə tekistimiz rawan qüxinixlik bolsun dəp tərjiman təripidin qoxuloqan sözlərdur.

(6) Əyni tekistdə ibraniy yaki grek tilidiki kəp uqraydioqan isim ibarilərnə bolsa, izqil həlda uyoqur tilidiki təngdixi bilən ipadiləxkə tirixtuk. Undak qiloqanda okurmənlər məlum bir söz yaki ibarə toqrisida əzining tətqikatini elip baralaydu.

(7) Mukəddəs Kitabtiki bəzi ayətlərlərin baxqa birhil tərjimə qilinix mumkinqilə bəloqan əhwalda küqimizning yetixiqə izahət arkilik baxqa hil tərjimisini kərsitixkə tirixtuk (məsilən, «baxqa bir hil tərjimi: «.....», «Bəzi alimlar: «...» dəp tərjimə qilidu, degəndək). Lekin bundak izahət bərginimiz xu baxqa hil tərjimini toqra dəp kəriqinimiz əməs, pəkət bəzi alimların qüxənqisi boyiqə xundak tərjimə qilinoqan, degənlikdur. Ikki hil tərjimə otturisida muhim pərək bar bolsa, əz tərjimimizning əsaslirini kərsitixkə tirixtuk.

Məzmunlar: —

Əng mühim təbirlər: —

Hudaning Təvrat, Zəbur, Injilda ayan kılinoqan namliri

Hudaning Oqlı

İnsan'oolı

«Mukəddəs Roh» (Hudaning Rohı)

Məsih («Hudaning məsih kıloqini», «məsih kılinoquqi») və «məsih kılıx»

«Pərwərdigarning Pərixtsisi» — u kim?

«Təvrat» və «Zəbur»

«Zəbur» — «Təvrat» və «Zəbur»ni kəring

«İnjil»

Baxkılar

«Abba»

«Aramiy tili»

«Asmanlar» (ərxlər)

«Axərah», «Axərahlar», «Axərah butlar»

«Aqsakal»

«Amin!»

Ayalqə rod və ərənqi rod

«Əbədiy» və «mənggü»

«Ətigənlik kurbanlık» və «kəqlik kurbanlık»

«Əjdihalar» həm «Lewiatan»

Ərənqi rod — «ayalqə rod və ərənqi rod»ni kəring

«Əfod»

«Əng mukəddəs jay»

«Əhdə»

«Əhdə tüzüx» («əhdə kesix»)

«Əhdə sanduqi»

«Baal»lar

«Bax kaşin»

«Bərikət» və «lənət» («kəroqix»)

«Təbirlər»

Biriklər: —

«Təvrat, İnjilda ixlitilgən əlqəm birlikliri»ni kərüng
«Padixah,... Pərwədigarning nəziridə durus bolqanni kildi»
«Pasha»

Palqilik

Hudaning həqiqiy pəyoqəmbərliri wə palqilik
Təwrat (Kona Əhdə) dəwridə ata kəlinəqan bexarətlər
İnjil (Yengi Əhdə) dəwridə ata kəlinəqan bexarətlər
«Pərwərdigarning küni»
«Pərisiylər»
Pərixtilər
«Pəyoqəmbər»
«Pəyoqəmbərlərnəng yazmiliri»
«Pulanglatma hədiyə»
«Tərafim» — «əy butliri»
«Təhtisara» wə «dozah» (yaki «jəhənnəm») toqruluk
Təwrat kalendari; aylar wə heytlar jədili
«Təwrat ustazliri»
«Jamaət»
«Jənubiy padixahlik» — «İsrail», «İsraillar», «Yəhuda»,
«Yəhudiylar»ni kəring.
«Jinlar» («yaman rohlar», «pasik rohlar»)

«Qəmüldürüx»

«suşa qəməldürüş»

«Mukəddəs Rohtə qəmüldürüx»

«Hətnə» — «sünnət»ni kərüng
«Hudadin kərkkənlər» («Hudadin kərkkəuqlər»)
(Hudaəfə) mutlək ataləqan
«Hudaning mukəddəs bəndiliri»
Hudaning həsətlik qəzəpi
«Hudaning «yoklıxi»»
«Hux həwər»

«Təbirlər»

«Hizmətqi»

«Dəsləpki və keyinki yamoqlar»

«Dunya»

«Dozah» — ««təhtisara» və «dozah» (yaxı «jəhənnəm»)

toqruluk»ni kərüng

«Rabbi»

«Rosul»

«Roh», «jan», «tən» və «ət» toqruluk

«Rohiy iltipatlar»

«Sadukiylar»

«Samawi qoxunlarning Sərdari boləqan Pərwərdigar»

«Səptuagint» — LXXni kərüng

«Sto'i» və «Sto'ikizm»

(«Sto'ikizm»ə ixəngüqilər «sto'iklar» dəp atilidu)

«Sünnət» (hətnə»)

«Sir»

«Sinagoglar»

«Xabat küni»

Xəytan («İblis»)

«Ximaliy padixahlıq» — «İsrail», «İsrailar»,

«Yəhuda», «Yəhudiylar»ni kərüng.

«Qaldi»

«Qanaan»

«Qəysər»

«Qurbanlıq»

«Qurbangah»

«Qul»

«Qerindaxlar»

«Qəmox»

Kafarət

Kalendar — Təwrat kalendari; aylar və həytlar jədwilini kərüng

«Kafarət təhti»

«Kahinlar»

«Krestləx» (qapras yaoqəqə mihlax)

«Təbirlər»

«Kona Əhdə» və «Yengi Əhdə»

«Kətürmə hədiyyə»

«Kerublar»

«Goel» («həmjəmət-kutkuzoquqi» (yaxı «həmjəmət-nijatkar»)

«Lawiyalar»

«Lewiatan» — «əjdihalar» həm «lewiatan»ni kərüng

LXX («Səptuagint»)

«Manna»

«Mənggü» — «əbədiy», «mənggü»ni kərüng

«Molək»

«Mutlək atax» («Hudaqa) mutlək ataloqan»ni kərüng

«Murməkki»

«Musaning qanuni»

«Muxəddəs»

«Muxəddəs qedir»

«Muxəddəs jay» («muxəddəs qedir»diki «muxəddəs jay», «muxəddəs ibadəthana»diki «muxəddəs jay»)

«Nazariylar»

«Nikolatiylar»

«Haram» — «həlal» və «haram»ni kərüng

«Həlal» və «haram» hesablanoqan haywanlar

«Həlleluyah» («Həmdusana»)

«Həsət» — «Hudaning həsətlik qəzipi»ni kərüng

«Həkkəniy kəlix»

«Həmjəmət-kutkuzoquqi» yaxı «həmjəmət-nijatkar» — «Goel»ni kərüng

«Hosanna»

«Həkülüm-guwah» — («on əmr»nimu kərüng) (bəzidə «Hudaning guwahlikı», «Hudaning həkülüm-guwahlikı», «On əmr»mu deyilidu)

«Hərodlar»

«On əmr» — «həkülüm-guwah»nimu kərüng

«Uhlax» — «U ata-bowiliri arisida uhlidi», «U ata-bowilirining yenioqa kətti», «U həlkigə qoxuldi» qatarlıq ibarilər

«Urim və tummim»

«Əz həlkidin üzüp taxlinidu»

«Təbirlər»

«Əzgərməs muhəbbət» — İbraniy tilida «həsəd»

«Əzünglarni pak kilinglar» yaki «əzünglarni pak-mukəddəs kilinglar»

«Epikurianizm» (uningoşa ixəngüqilər «Epikurlar» deyilidu)

«İbadəthana» (mukəddəs ibadəthana)

«İbraniy»

«İsrail», «İsraillar», «Yəhuda», «Yəhudiylar»

«İlahlar» degən söz toqruqluk

«Yat əllər» («taipilər»)

«Yəttinqi yili» wə «buroşa qelix yili»

«Yəhuda» — «İsrail», «İsraillar», «Yəhuda», «Yəhudiylar»ni körüng.

«Yəhudiyə»

«Yukiri jaylar»

«Yəhudiylar» — «İsrail», «İsraillar», «Yəhuda», «Yəhudiylar»ni körüng.

«Yetəkqi»

«Yoklax» (Hudaningki) — «Hudaning yoklixı»ni körüng

«Yengi Əhdə» — «Kona Əhdə» wə «Yengi Əhdə»ni körüng

Jədwəllər

Təwrat, İnjlida ixlitilgən əlqəm birlikliri

Mukəddəs Kitabniki kisiimlarning kışkartılma namliri

Təwrat kalendarı; aylar wə heytlar jədwili

Mukəddəs Kitabning (addıylaxturuloğan) tarihiy jədwili

Hudaning Təvrat, Zəbur, İnjilda ayan qılinoqan namliri

(1) «Əlohim» wə (2) «Əl» yaki «Əloah» — adəttə «Huda» dəp tərjimə qilinidu.

Ibraniy tilining mundaq kizik ikki alahidiligi bar. Birinqi, bəzi sözlər pəkət köplük xəklidə ipadilininidu. Ibraniy tilida «sular» («mayim») degən köplük xəkilla bar; «su» degən birlik xəkil yok. «Asmanlar» («xamayim») degən köplük xəkilla bar; «asman» degən birlik xəkil yok. Ibraniy tilida adəttə «Huda» deyəlməydu, «Hudalar» («Əlohim» yaki «Elohim») deyilidu, lekin mənisi yənila «Huda»dur. «Huda» «birlik xəkil»də ipadilənsə, «Əl» deyilidu, məsilən «Əl-Xaday» (Həmmigə Qadir Huda). Bu xəkil az uqraydu.

İkkinqidin, ibraniy tilida «köplük»ni bildüridiqan ikki hil «qoxumqə» bar. Birinqi qoxumqə «-ot» bolup, «ikki»ni bildüridu; ikkinqi qoxumqə «-im» yaki «-him» bolup, «üq» yaki «üqtin kəp»ni bildüridu. Uyoqur tilidiki «kitab» degən sözni türlep kərsətsək uning xəkilliri mundaq bolidu: —

«Kitab» — birla kitab

«Kitabot» — ikki kitab

«Kitabim» — üq yaki üqtin kəp kitab.

Ibraniy tilida «Huda» birlik xəklidə ipadilənsə, «Əl» deyilidu. Biz buni adəttə «İlah» yaki «Təngri» dəp tərjimə kilduk.

Əmdi yənə «Aləmning yaritilixi» 1:1ni kərəyli: — **«Mukəddəmdə Huda asmanlar bilən zeminni yaratti»**

Dərwəkə, «Huda» degən söz muxu yərdə Ibraniy tilidiki «Əlohim» degən sözning tərjimisi. Yukirida deginimizdək, «Əlohim» «köplük», yəni «üq, yaki üqtin kəp» xəkildə ipadilininidu. Xundak bolsimu, uning bilən munasiwətlilik peil bolsa «birlik xəkli»də ipadilininidu. Xuning bilən Mukəddəs Kitabning: — **«Mukəddəmdə Huda asmanlar bilən zeminni yaratti»** degən birinqi jümlisidə «Huda» degən söz «üq yaki üqtin kəp» degən xəkildə, yəni «Əlohim» degən xəkildə ipadilininidu, lekin peil («yaratti») bolsa «birlik xəkli»də ipadilininidu. «Yaratti» degən peil «ikkilik xəklidə» yaki «köplük xəklidə» uqrimaydu.

Ibraniy tilida əgər bu jümlining igisi Huda «birinqi xəhs» bilən ipadilənsə, undakta «yaratti» degən peil «yarattuk» deyilməy, yənila «yarattim» deyilətti.

Demək, Mukəddəs Kitabning birinqi jümlisidə Huda köplük xəhstə bolsimu, birla xəhstək ix kəridu, degən uqum puritilidu. Kəp alimlar bu uqumoqa asasen Huda «üqning birliki» yaki «üq bir gəwdə», dəp qüxəndüridu. Gərqə xundak

bir ipadə mukəddəs yazmilarda biwasitə tepilmisimu, bu həqiqətni xübhısiz Təwratta həm İnjlida roxən kərsitilgən bir təlimdur.

Təwratta hatiriləngən Hudaning hərқandak ix-hərikətliridə «Ələhim» degən nam ixlitilgən bolsa, xu ayətlərnıng həmmisidə degüdək Hudaning hərıkiti «birlik xəkli»diki peil bilən ipadilidıdu.

(3) «Yahwəh» — «Pərwərdigar» dəp tərijimə kılindi.

Təwratta «Pərwərdigar» dəp tərijimə kılinoqan namning ibraniy tilidiki tələppuzi «Yahwəh» boluxi mumkin. «Misirdin qikix» dəwridə Musa pəyoqəmbərgə ata kılinoqan wəhiy boyiqə «Yahwəh» degən namning mənisi «Əzəldin Bar Boloquqi», «Mənggülik Boloquqi» yaki «Əzüm Bardurmən» degəndək bolidu («Mis.» 3:15). «Yahwəh» degən nam «Yar.» 2:4də birinqi kətim ixlitilgən. Huda hər kətim insan bilən əhdə tüzgən qaoqlirida yaki insan bilən yekın munasiwəttə səzligən qaoqlirida asasen xu nam kərülgən; səwəbi xübhısizki, xu nam Uning əzgərməs mahiyitini, izqil bolup kəlgən kəyümqanlikini wə birhillik məhribanlikini, xuningdək Uning hərdaım hərbir wədə səzlidirə təwrənməy qing turidioqanlikini təkitləydu. Parsqə «Pərwərdigar» degən isim xu mənigə əng yekın kelixi mumkin, qünki Pars tilidiki «Pərwərdigar» degən səzning mənisi «Həwər aloquqi», «Pərwix kıləquqi» boluxi mumkin. Bəzi alimlar «Yahwəh»ni «daim bəloquqi» dəpmu tərijimə kılidu.

Bəzidə xeirlarda «Yahwəh» degən nam «Yah» dəp kışkartilidu.

(4) «Adonay» — «Rəb» dəp tərijimə kılindi.

(5) «İsraildiki Mukəddəs Bəloquqi» toqruluk: —

Hudaning bu alahidə nami (1) Uning İsrail həlkini Əzigə wəkil bəloqan guwahqi əl boluxqə tallioqanlikini; (2) İsrailning Hudaning Əz huzurini (awwal mukəddəs qedirda, andin mukəddəs ibadəthanida) ularning arisida orunlaxturuxqə tallioqanlikioqə bəloqan huxallikini təkitləydu.

Təwəndiki ayətni kərüng: —

«Ziondikilər, təntənə kılıp jar selinglar;

Qünki aranglarda turoqan İsraildiki Mukəddəs Bəloquqi bəyüktur!» — dəysilər» («Yəx.» 12:6)

Mumkinqiliki barki, «İsraildiki Mukəddəs Bəloquqi» degən nam alahidə Qutkuzəquqi-Məsihnı kərsitidu. Məsilən, təwəndiki ayətlərnı kərüp oylap kərüng.

«Təbirlər»

«Qünki Pərwərdigar bizning qalkinimiz,
Israildiki Mukəddəs Boləuqi xahimizdur» («Zəbur» 89:18)

«Korkma, sən kurut boləjan Yakup,
Israilning baliliri!

Mən sanga yardəmdə bolimən!» — dəydu Pərwərdigar, yəni sening
Həmjəmət-Kutkuzəuqing, Israildiki Mukəddəs Boləuqi» («Yəx.» 41:14)

«Mana, sən (Israil) əzünggə yat bir əlni qakirisən,
Seni bilmigən bir əl yeningəyə yügürüp kəlidu;
Səwəbi bolsa Pərwərdigar Hudaying, Israildiki Mukəddəs Boləuqining Əzidur;
Qünki U seni uluəlap sanga güzəllik-juləlikni yar kildi» («Yəx.» 55:5)

(6) «Tirik Huda» (Mənggü həyat Huda) toərluk: —

«Tirik Huda» (yaki «Mənggü həyat Huda») degən ibarə okurmənlərgə
bəlkim səl qəlitə yaki alahidə tuyuluxi mumkin. Təwrat həm İnjlida məzkur
ibarə mukəddəs bəndilər tərpidin kəp ixlitilidu; ularning kəzdə tutqini Huda
hərgiz qəplətkə qələjanlar yaki imansiz kixilər qokunəjan yirginqlik butlardək
sahta bir ülük nərsə əməs, u bəlkə həkikət, həyat bir Hudadur.

(7) Həmmigə Qadir

«Həmmigə Qadir» Hudaning bu nami ibraniy tilida «Küqlük mürə boləjan
Huda» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səz, Hudaning həmmə ixkə qadir
ikənlikini bildüridu. Xuning bilən bir wəqitta bu nam yənə «Qəuqiki bar Huda»,
«Qəuqiki eqilqan Huda»mu dəp bildüridu.

«Hudaning Oəqli»

«Hudaning Oəqli» — bu nam hərgizmu Huda bilən Əysa Məsih otturisidiki
jismaniy jəhəttiki ata-balilik munasiwətni əməs, bəlkə rohiy jəhəttiki
munasiwətni bildüridu. «Filippiliklarəja»diki «koxumqə səz»imiznimu kərəng.

«Insan'oəqli»

«Insan'oəqli» degən ibarə Təwratda aldin eytiləjan, dunyani kutkuzuxkə
kelidəjan «Məsih»ni kərsitidu (məsilən, «Dan.» 7:13-14). Təwrat-Zəbur
boyiqə, bu əwətilgüqining Hudaning küq-kudriti wə xan-xəripi bilən ərxtin
qüxüp, pütkül insanlarni mənggü baxkuridəjanlikə aldin eytiləjan.

«Təbirlər»

Uningdin muhimi, bizningqə, Rəbbimiz Əysa Məsihning bu namni Əzi həkkidə kəp ixlitixi Əzining toluq insan ikənlikini, insaniyyət bilən bir ikənlikini təkitləx üçün idi. Qünki ərx tərpidin eytkanda əjayib ix xuki, gərqə U əzəldin «Hudaning Ooqli» bolsimu, U yənə «Insanning ooqli»mu idi.

«Mukəddəs Roh» (Hudaning Rohi)

«Mukəddəs Roh» — Hudaning Rohining Əzidur. Mukəddəs Roh Təwrat wə Injilda bəzidə pəkət «Roh», Injilda bəzidə «birdinbir pak-mukəddəs Roh», «Həqiqətning Rohi», «Əysaning Rohi», «Məsihning Rohi» wə «Rəbning Rohi» dəp atilidu («Rim.» 1:4, «Yh.» 16:13, «Rim.» 8:9, «1Pet.» 1:11, «Ros.» 5:9, 16:7, «2Kor.» 3:17). Mukəddəs Roh bolsa, «Üqning Birliki» Əz iqigə aloqan Rohdur. Uning Hudalik mahiyiti nuroqun yərlərdin, jümlidin «Ros.» 13:2din, xundakla Rəbbimizning U toqruluk təlimidin roxən kərülidu (məsilən, «Yh.» 14-16-bablarda). «Mukəddəs Roh» kandaqtur sirlik bir küq əməs, bəlkı söz kılıdioqan, təlim bəridioqan, yetəkqilik kılıdioqan, küq wə rioqbət-təsəlli bəridioqan uluq Zattur. Jamaət gunah kılsa U azablinidu («Yəx.» 63:10, «Əf.» 4:30ni kərüng); xunga U «küq» əməs, bəlkim uluq bir Zattur.

Mukəddəs Roh (nuroqun musulman əlimilar eytkandək) uluq pərixta Jəbrail əməstur. U dəl Hudaning Əzidur, pərixta əməstur.

Məsih («Hudaning məsih kıləini», «Hudaning məsihligini», «məsih kılinoquqi») wə «məsih kılax», «məsihləx»

«Məsih kılax» («məsihləx») — Hudaning yolyoruki bilən Israiləya yengi bir padixah bekitix üçün, padixah boləuqning bəxioqə kahin yaki pəyoqəmbər tərpidin zəytun meyi süröluxi kərək idi. Muxu murasim «məsih kılınix» yaki «məsihləx» deyilətti; xuningdin baxlap muxu padixah «Hudaning məsih kıləini» dəp atilətti. Mukəddəs ibadəthanining hizmitini kıləqan «qurbanlik kıləuqi» kahinlarmu muxu hizmətkə kirixix üçün «məsih kılınixi» kərək idi. «Məsih kılınix» bəzidə pəyoqəmbərlərgimu ətküzölətti.

Birəq Əysa Məsihning «məsih kılınixi» zəytun meyi bilən əməs, bəlkı Hudaning Əz Rohi bilən ətküzölidu; bu ix insan tərpidin ətküzölməydu, uni Hudaning Əzi ətküzidu. Mukəddəs yazmılardiki «Məsih» toqrisidiki səzlərnı yioqinqəqliqəanda,

Məsih «Padixah» (pütün aləmnin Padixahi), Pəyğəmbər (**«səziümni aqzingoqa kuyimən»** deyilidu, «Kən.» 18:18) həm Kahin-Kutkuzoquqidur (gunahkarlar üçün Özini qurbanlıq kılıdu, gunahkarlar üçün dua kılıdu). Xu üq wəzipini ada kılıx üçün, u Hudaning Rohi bilən «məsih kılınixi» kerək idi.

«Məsih» grek tilida «Hristus» degən söz bilən ipadilidur.

Pərwərdigarning Pərixtsisi — U kim?

Təwratta okurmənlər «Pərwərdigarning Pərixtsisi» degən sirlik namni uqritidu. Bəzi yərlərdə U: «Hudaning Pərixtsisi» dəp («Yar.» 21:7, 31:11, «Mis.» 14:19, «Hək.» 6:20, 13:9), bəzi yərlərdə pəkət «bir adəm» dəp («Yar.» 32:24-30), yənə bir yərdə, pəkət birlə kətim «Pərwərdigarning qoxunlirining Sərdari» («Yəxua» 5:13-15) dəp atilidu. Muxəddəs yazmılarda məzkur Zatning ayan boluxi hatiriləngən hər bir jayda, okurmənlər diqqət kılsa, təwəndiki üq ixlardin biri-ikkisi yaki həmmisi kərünüxi mumkin: —

(a) «Pərwərdigarning Pərixtsisi»ning səzliri Hudaning Əzining səzliri dəp həsəblidur (məsilən, «Yar.» 16:7-14, «Hək.» 2:1)

(ə) Bu Zatni kərgən kixilər xu həman «Hudani kərdum» dəp bilidu («Yar.» 32:24-30, «Hək.» 13:2-23).

(b) «Pərwərdigarning Pərixtsisi»ning ix-hərikətliri Hudaning Əz ix-hərikətliri katarida hatirilidur («Yar.» 31:11-13, «Qəl.» 22:22-35, «Zək.» 12:8).

Xunga hulasimiz xuki, «Pərwərdigarning Pərixtsisi» Hudaning Əzini axkarilixi bolup, U Məsihning Əzidin baxқа heqkim əməstur. «Yar.» 16:7ni wə izahətnimu kərüng.

Baxқа yərlərdə eytkinimizdək, «pərixte» ibraniy tilida «malak» degən söz bilən ipadilinip, tüp mənisi «əlqi» «əwətilgüqi» degənlikdur. Muxəddəs yazmılarda «pərixtilər» tiləqə elinoqanda, adəttə Huda yaratқан milyonliqan «əlqilər»ni kərsitidu. Həlbuki, «Pərwərdigarning Pərixtsisi» buləroqə mutlək ohximaydiqan bir xəstur. Bu ix «Mik.» 5:2din kərünidu: —

«Sən, i Bəyt-Ləhəm-Əfratah, Yəhudadiki mingliqan xəhər-yəzilar arisida intayin kiqik boləqan bolsangmu,

Səndin Mən üçün Israiləqə hakim Boləquqi qikidu;

Uning huzurumdin qikixliri (qikip-kirixliri) kədimdin tartip,

Yəni əzəldin tartip boluwatidu».

«Təbirlər»

Bu bexarət Hudaning huzuridin «**əzəldin tartip... qıqkuqi**» bir zatni təswirləydiqan oquq bir bayandur — demək, bu zatning «baxlinixi» yoxtur. Bu ayəttə bu Zat dəl Bəyt-Ləhəm xəhridə tuqulidiqan Məsihning Əzi dəp elan kilinidu («Mat.» 2:5-6). Hudaning huzuridin Uning iradisini mukəmməl ijra kilixkə «qıqidiqan» zat süpitidə U yənə Təwratta «Hudaning Danalixi» («Pənd.» 8-9-bablar) həm xundakla Injilda «Kalam» dəpmu atilidu. Xuning bilən Injilda **«Həmmidin burun «Kalam» bar idi wə U Huda bilən billə idi həm Əzi Huda idi. U həmmidin burun Huda bilən billə idi. U arkilik barlik məwjudatlar yaritildi wə yaritiloqan məwjudatlarning heqbiri Uningsiz yaritiloqan əməs»** dəp oquymiz («Yh.» 1:1-3).

Xuning üçün biz «Pərwədigarning Pərixtsi»ni Əysa Məsihning Əzi, yəni «Hudaning Kalami», «Hudaning Oqlı» dəp qaraymiz. Oqurmən əzi yukirida tiloqa elinoqan ayətlərdin yaki Təwrattin «Pərwədigarning Pərixtsi» hatiriləngən hərəkəndə ayətlərnı oqup eytkanlırimizning durus yaki əməslikini təxürüp baksun.

«Təwrat» wə «Zəbur»

Oqurmənlərnıng bəzilirigə səl həyran qalarlik boluxı mumkinki, Təwrat wə Injil birlə mu'əllip təripidin kəp kışimlik bolup pütülgən kitab bolmastin, bəlki kırıktin artuk mu'əllip təripidin pütülgən kəp kışimlik bir kitabtur.

«Təwrat» — İbraniy tilida «Torah» — «yolyoruk», «təlim-tərbiyə» degən mənida. Uningda jəm'iy 39 kışim, jümlidin «Zəbur» bardur (Yəhudiylar xu 39 kışimini 36 kışim, bəzidə 22 kışim dəp hesablaydu).

Təwratning awwalkı bəx kışimi dərwəkə Musa pəyoqəmbər təripidin pütülgən; qaloqan kışimliri İsrailning pəyoqəmbərliri wə həküməlliri Hudaning yolyorukı bilən ayrim-ayrim pütəkən hatirilərdur.

«Zəbur» bolsa kəp dua xeyrliri wə mədhiyə xeyrliridin ibarət boləqan bir toplimidur.

«Təwrat, Zəbur wə Injiloqə kirix sız»imiznimu kərüng.

«Təbirlər»

«Zəbur»

«Təvrat» wə «Zəbur»ni kərüng.

«Injil»

«Injil» degən söz uyoqur tilioqə ərəbqə arkilik kirgən bolup, əslidə «Əwanjil» degən grek tilidiki söz idi. Mənisi «hux həwər»dur. Injil səkkiz mu'əllip yazoqan 27 qismdin tərki b tapqan bir toplima kitabtur; kitabning özgərməs, birdinbir temisi bolsa Hudaning Əysa Məsih arkilik pütkül insaniyətkə beoixlimaqci boloqan kəqürüm-nijati toquruluk hux həwərdin ibarəttur.

«Injil»diki «kirix söz»imiznimu kərüng.

Baxqılar

«Abba»

«Abba» — Aramiy tilida «Dada», «Ata» degənni bildüridu; xuningdək həm qongkur hərmət həm qongkur muhəbbət-səyguini bildüridu. Rəbbimiz Əysa Hudaatioqə dua qiloqanda daim bu namni ixlitətti («Mat.» 26:59, «Rim.» 8:15ni kərüng).

«Aramiy tili»

«Aramiy tili» — «Suriyə»ning kona ismi «Aram» idi. Kona zamanda «Suriyə tili» «Aramiy tili» deyilətti. Aramiy tili ibraniy tilioqə yekın bolup, Təwrattiki bəzi qisimlar aramiy tilida yeziloqan («Əzra» wə «Daniyal»larning bir qismi). Təvrat dəwridə Aramiy tili kəp xərkiy dəzlətlərdə soda yaki diplomatiyə ixlirida alakə tili süpitidə ixlitilətti. Miladiyə 5- yaki 6-əsirdə uyoqur həlqimu Aramiy tili arkilik mukəddəs yazmılardın bəzilirini qobul qilip tərcimə qildi. Asuriyəmu aramiy tilini ixlitətti.

«Təbirlər»

«Asmanlar» (ərxlər)

Mukəddəs Kitab boyıqə hazır üç asman bar: —

Birinci — yər xarining ətrapidiki «atmosfera» («Yar.» 1:6-9)

İkkinqi — qong «aləm boxlukı», kuyax, yultuzlar jaylaxqan boxluk («Yar.» 1:14-19, «Ayup» 26:26, «Zəb.» 8:3, «Yəx.» 42:5, 55:9;

Üqinqi — Hudaning dərğahı («Zəb.» 2:4, 8:1, «Yəx.» 66:1, «2Kor.» 12:1 katarlıqlar). Xunga Mukəddəs Kitabtiki kəp yərlərdə pəkət «asman»la deyilməy, bəlki «asmanlar» deyilidu.

Mukəddəs Kitabka اساسən, Hudaning hazırkı dərğahını «jənnət» degilimu bolidu («Luqa» 23:43, «2Kor.» 5:8).

Ahirəttə hazırkı yər-zemin yokitilidu, pütünləy yengi asman-zemin yaritilidu («Yəx.» 66:22, «2Pet.» 3:13, «Wəh.» 21:1).

«Axərah», «Axərahlar», «Axərah butlar»

«Axərah butlar» — bəlkim butpərəslikkə beoıxılanqan dərəhliklərdur. Dərəhlər bəlkim «ayal məbud» xəklidə oyuloqan yaki nəxiyləngən boluxi mumkin.

«Aksakal»

«Aksakal» — məlum yərdiki jamaətkə yetəkqi boloqan bir kixini kərsitidu. «Filippiyliqlar»diki «koxumqə səz»imizni kərüng.

«Amin!»

Təwratta wə Injilda «Amin!» degən səz intayin muhım; mənisi «xundak bolsun!» yaki «xundak bolqay!» «Huda xundak kılqay!» degənlikdur. «Amin»ning əhmiyiti wə muhımlıki «1Kor.» 14:16 wə «2Kor.» 1:20din kərülidu.

Ayalqə rod wə ərənqi rod

Ibraniy tilida, barlık isimlar «ərənqi rod» wə «ayalqə rod»ka bəlünidu. Bu nuktisi muhım bolup qaloqanda izahatlap berimiz.

«Təbirlər»

«Əbədiy», «Mənggü»

Təwratta daim degüdək «əbədiy» dəp tərjimə kılinoqan söz («olam») ibraniy tilida ikki mənida ixlitilidu:

(1) Mənggü degənni;

(2) Xu wəqittiki qeki bekitilmigən, kərəlsiz, məhlətsiz uzun bir məzgilni kərsitidu. «Lawiylar»tiki «qoxumqə söz»imiznimu kərüng.

«Ətigənlik qurbanlıq» wə «kəqlik qurbanlıq»

Təwratta «ətigənlik qurbanlıq» wə «kəqlik qurbanlıq» (bəzidə «ətigənlik ax hədiyə» wə «kəqlik ax hədiyə», deyilidu) — Musa pəyoqəmbərgə quxürülgən kanun boyiqə Israil üqün kahınlar wəkil bolup muqəddəs qedirning (keyin muqəddəs ibadəthanining) qurbangahı üstigə hər ətigəndə, hər kəqtə bir yaxlıq qoza qurbanlıqı sunuxi kerək idi. Bu ətigənlik wə kəqlik «qoza qurbanlıqı»ni Israilning barlıq ibaditining asasi degili bolidu («Mis.» 29:38-43).

«Əjdihalar» həm «lewiatan»

«Əjdihalar» həm «lewiatan» degən sözlər Təwrat wə Injilda bəzi wəqitlarda dengizdiki həqiqiy haywanlarni kərsitidu (məsilən, «Ayup» 41-bab, «Zəb.» 104:26, 148:7; bəzi wəqitlarda jin-xəytanlarning küq-qüdrətlirini kərsitidu yaki Xəytanoqa simwol kılınidu (məsilən, «Zəb.» 74:13, «Yəx.» 27:1, «Wəh.» 12-13-bablar).

Ərənqi rod wə ayalqə rod

Ibraniy tilida, barlıq isimlar «ərənqi rod» wə «ayalqə rod»ka bəlünidu. Bu nuqtisi muhim bolup qaloqanda izahatlap berimiz.

«Əfod»

«Əfod» bolsa adəttə bax kahin (bəzidə baxka kahinlar) alahidə kiyidioqan pinjəkkə ohxax bir kiyim idi («Mis.» 28-babni kərüng). Undak kiyimni kiyix özini Hudaning hizmitigə alayitən beoqixlaxni bildürətti. Əfod iqidə «urim wə tummim» degən ikki alahidə tax bar idi («Urim wə tummim» toqırluq kərüng).

«Təbirlər»

«Əng mukəddəs jay»

«Mukəddəs jay» tooqruluk məzmunni körüng.

«Əhdə»

Təwrat wə Injil boyiqə, «əhdə» bolsa kəsəm, xundakla kəp kətim məlum kurbanlıqning keni bilən jəzmənləxtürülgən bir wədidur (məsilən, «Ibr.» 6:16-18ni körüng). «Əhdə» Huda bilən adəmlərləning otturisida yaki adəm bilən adəmning otturisida bolidu. «Əhdə tüzüx» («əhdə kesix»)nimu körüng.

«Əhdə tüzüx» («əhdə kesix»)

Kona zamanlarda ikki tərəp bir-biri bilən əhdə tüzməkqi bolsa, awwal kala yaki qoyni soyup, ikki parqə kilip parqilaytti; andin ikki tərəp soyup ikki parqə kılqan malning otturididin təng ətüp bir-birigə kəsəm kılatti. Bu ixning əhmiyiti bəlkim: «Kaysimiz əhdini buzsak, Huda bu soyoqan malqə ohxax kilsun!» deməklitür. Xunga ibrani tilida «əhdə tüzüx» adəttə «əhdə kesix» deyilidu. «Yar.» 15-bab, «Yər.» 34.8, 18-20-ayətlərnı körüng.

«Əhdə sanduqi»

Musa pəyoqəmbər «on əmr» hatiriləngən «ikki tax tahtay»ni Hudadin tapxuruwalqandın keyin, Huda ularni saklax üqün bir sanduq yasaxni buyruqan. Bu sanduq «əhdə sanduqi» dəp ataloqan, bəzidə «guwah-əhküm sanduqi»mu deyilgən; uning yapquqi «kafarət təhti» dəp ataloqan («kafarət» tooqruluk məzmunni körüng).

Israil qəl-bayawanda səpər kılqan wəqıtlarda «əhdə sanduqi»ni kahınlar kətürətti.

«Baal»lar

Ibraniy tilida «Baal» degən səzning asasiy mənisi «hoja», «hojayin». Bəzi yərlərdə mənisi «igə» bolidu (məsilən «Mis.» 21:28də «kalining igisi»). Bəzidə ayal öz erigə səz kılqanda uni «mening «baal»im» dəydu («Hox.» 2:16ni körüng). Lekin butpərəs yat əlliklər əzliri qokunidiqan butlarnı daim «Baal»

«Təbirlər»

degəqkə, Israillər Hudadin əyminidioqan bolsa adəttə Hudani kərsitixkə xu namni ixlitixtin tilini tartatti.

Xuning bilən, biz «Baal» yaki «Baallar» dəp tərjimə qıloqan yərlərdə taipilər qoqunidioqan butlarni kərsitidu.

«Bax kaqın»

Kaqınlar iqidə pəqət bir adəm «bax kaqın» idi. U dər wəqə barlıq kaqınlar oqə yetəqki idi; uning alaħidə wəzipiliri iqidin əng muqimi «kafarət küni»də əzi üqün wə jəmətidikilər üqün, andin pütkül həlk üqün, «əng muqəddəs jay» oqə kirip kafarət qılıxtin ibarət idi. Birdinbir «əng muqəddəs jay» oqə kirələyidioqan adəm bax kaqın idi; u bir yilda pəqət «kafarət küni» dila «əng muqəddəs jay» oqə kirələyitti.

Musa pəyoqəmbərning akisi Hərun tunji bax kaqın boləqanidi. Uningdin keyin adəttə sabıq bax kaqının tunji oqlı bax kaqınlıqqa bekitilətti.

Bərikət wə lənət

Demisəkmə, «bərikət» (ibraniy tilida «baruk») pəqət Hudaning qolidin kelidioqan bir ixtur. Həqkim əzining qandakur birhil pəziliti yaki atalmix «sawablıq ix»i üqün «bərikətkə erixixkə tegixlik» dəp hesablanmaydu wə hesablınmaydu. İnsan balilirining hər birining nuroqun gunahlıri tıpəylidin «tegixlik» erixidioqini bolsa dozah, yəni Həmmigə Qadirdin mənngülük ayrılıxtin ibarəttur. Təwrat wə İnjlida bəzidə məlum bir kixi baxqa birsini «bərikətləydu» — bundaq ibarə xu kixigə: «Həmmigə Qadir sanga bəht-bərikət ata qıloqay!» degənlikning kışqa bir ipadisidur, halas.

Halbuki, «lənətlər» wə qarəix bolsa jəzmən «erixixkə tegixlik» ixtur. Əng dəhəxtlik lənət yaki qarəix əlwəttə gunahimizdin boləqan — Hudaning xərəplik huzuridin məhrum bolux, yəni dozahtur. Xuningdin baxqa, Muqəddəs Kitabta bəzi adəmlər (Təwrat dəwridimu, İnjl dəwridimu) məlum gunahlıri tıpəylidin alaħidə lənət yaki jaza astida turidu, deyilidu.

İnjilda, «Gal.» 3:10-14də: **«Lekin Təwrat qanunioqə əməl qilimiz dəp yürgənlər bolsa həmmisi lənətkə qalidu. Qünki muqəddəs yazmilarda mundaq yeziloqan: «Təwrat qanunida yeziloqan həmmə əmrlərgə üzüksiz əməl**

kılmaywatқан һәрбир кизи ләнәткә қалиду». Yәнә roxənki, һeqkim Hudaning aldidа қанunoға intilix арқилиқ һәққаний қилинmaydu; qünki Muқәddäs Kitabta yeziloқinidäk: — «Һәққаний адәм ixәнq-etiqadi bilән һayat bolidu». Әmma қанun yoli etiqad yoliqа asaslanoғan әmäs, bәlki Muқәddäs Kitabta: — «Қanunning әmrlirigә әmәl қилоquqi xu ixlar bilән һayat bolidu» deyilgәndәktur. Һalbuki, Mәsiһ bizni Tәwrat қanunidiki ләнәttin һәр қилиx üqün ornimizda ләнәt bolup bәdәl tәlidi. Bu һәқтә muқәddäs yazmilarda: «Yaоaққа esiloғan һәрқандақ кизи ләнәткә қалоғan һesablansun» dәp yeziloғan. Xuning bilән Mәsiһ Әysa арқилиқ Ibrahimоға ата қилиnoғan bәht yat әlliklәrgimu kәltürülüp, biz wәdә қилиnoғan Rohni etiqad арқилиқ qobul қilalaymiz» dәp оқuyemiz.

Ләнәtlәр wә қароқixlardin birdinbir қutқuzux yoli Mәsiһdur.

Nuroғun adәmlәр mәlum bir қароқix sәzliri yaki қәsidә-dәmidә түpәylidin tohtawsiz wәһimә iqidә yaxaydu. Xundақ қәsidә-dәmidә күqkә igimu, әmәsmu (күqkә igә bolsa jin-xәytanlar түpәylidin xundақ bolidu)? Mәsiһкә tayoғan kixining xundақ ixlardin қorқuxining һajiti қalmidi — Qünki «U bizni қarangоulukning һekümranlikidin azad қilip, sөygән Oqlining padixahlіqіoғa yөtkәp қoydi» (Kol.» 1:13).

«Padixah,..... Pәrwәrdigarning nәziridә durus boloғanni қildi»

Tәwratteki «Padixahlar» wә «Tarih-Tәzkirә»dә kәp qetim kәrүlgән «Palanqi padixah,..... Pәrwәrdigarning nәziridә durus boloғanni қildi» degәndәk ibarilәр xu padixahning һәmmә ixlirining pütүнlәy durus ikәнlikini kәrsәtmәydu, әlwәttә, bәlki xu padixah Hudaning aldada etiqadtin boloғan yaki etiqadқа uyoғun kәlgән muddia-mәқsәtlәр bilән ix kәrgән, dәp kәrsitidu.

Xuningdәk «Padixah,.... Pәrwәrdigarning nәziridә rәzil boloғanni қildi» degәndәk ibarilәр xu padixahning Hudaoғa boloғan һәқiqiy etiqadta әmәslikini kәrsitidu; dәрwәкә undақ padixahning ixliri ald-kәyni rәzil kәrүnidu. «Әmdilikтә etiqad bolmay turup, Hudani hursән қilix mumkin әmäs; qünki Hudaning aldioғa baridioғan кизи Uning barliқioғa, xundақla Uning Әzini izdigәнlәrgә әjrini қayturoғuqi ikәнlikigә ixinixi kerәk» («Ibr.» 11:6), «Ixәнqtin bolmioғan һәрқандақ ix gunәhtur» («Rim.» 14:23).

«Təbirlər»

«Pasha»

«Pasha» – «ötüp ketix həyti»ning baxkıqə atilixi. U ibraniy tilidiki «Pesak» («ötüp ketix») degən sözdin kəlgən.

Palqilik

Hudaning həqiqiy pəyğəmbərliyi və palqilik

Hudaning həqiqi pəyoğəmbərləri (məyli Təvrat dəwridə yəki İnjil dəwridə bolsun) yətküzgən wəhiy-bexarətlər bilən palqılarning palliri otturisidiki pərqlər nemə?

Təvrat (Kona əhdə) dəvridə ata kilingə bəxarətlər

Təvrat dəwridə İsrail iqidə nuroqun pəyoğəmbərələr bar idi. Bular iqidiki bəzi muhim pəyoğəmbərlərnin yazmiliri Təvrat iqidə toplanqandur. Lakin İlyas, Elixamu muhim pəyoğəmbərələr bolsimu, bizgə heqkandaq kitablar qaldurmioğan. Ulardin baxqa yənə nuroqun pəyoğəmbərələr bar idi; bəzi wakitlarda məlum bir pəyoğəmbərnin təlimigə əgixiwatқан birnəqqə türküm yaxlarmu bar idi. Ular «pəyoğəmbərlərnin oquulliri» dəp atilatti. Ularmu bəzidə wəhiy-bexarətlərini qəbul qilixқа muyəssər idi. Məsilen, «1Sam.» 10:5, 10:10-12, 19:19-24, «1Pad.» 18:13, «2Pad.» 2:3-7ni kəriung.

Baxka yarlarda eytkinimizdäk, Tawrat dawridä Hudaning wähiy-bexarätlirining asasiy mäxsiti pəkät kəlgüsidiki ixlarni aldin'ala eytixla əməs, bəlkı ilğiriki zamanda yüz bərgən wəkələr həm əyni zamanda yüz beriwatқан wəkələrnıng yüz berixining tüp səwəblirini bayan kılıxtin ibarət idi. Xundak ixlar eniklanoqandin keyin Hudaning həlkıning əyni əhwal astida qandak kılıp Hudadin əyminip, Uningqa itaət kılıxi pütünləy roxən bolatti.

Təvrat dəvridə kixilər məlum əhləkiy məsilə tooqruluk yol bilixi kerək bolsa, ular kaħin yaki Lawiylarni izdisə bolatti. Kaħinlarning wəzipisi Hudaning qanun-bəlgilimilirini obdan əginix andin baxqılarəja ətix bolup, soriəqan kixigə enik bir jawab berixi kerək idi («Mal.» 2:4-9). İbadəthanida qurbanliklarni ətüzüxtin baxqa, bumu kaħinlarning wə xundakla Lawiyliklarning əng muħim wəzipisi idi.

«Təbirlər»

Kixilər özining həl kilixi təs boləqan məlum xəhsiy ixi bolsa, undağa ularəqə yeqin pəyoqəmbər bar bolsa, ular uningdin ərkinlik bilən sorisa bolatti. Bu ix «1Sam.» 9:1-10da kərünidu. Sa'ul atisi tərpidin yitip kətkən birnəqqə exəklərni izdəxkə əwətilgən. Uning hizmətkari uningəqə Samuil pəyoqəmbər bizgə yol kərsitixi mumkin, dəp məslihət beridu. Biraq ular ikkisi pəyoqəmbər Samuilning yardimi üçün uningəqə hədiyə beriximizgə toqra kelidu, dəp oylaydu. Əksiqa, Samuil pəyoqəmbər ularni kütüp ziyapət beridu.

Xunga, Təwrat dəwridə Hudaning həlkiyə əhləkiy məsililər yaki xəhsiy ixlər toqruqluk nəsihət zərür bolsa adəttə biwasitə əməs, bəlki wasitə boləqan adəm arkilik berilətti.

«Yengi Əhdə»də Huda mundaq wədə kilidu: — Huda Əz həlki bilən biwasitə birhil munasiwət-alakə kilixni halaydu. Hudaning xu məksiti Musa pəyoqəmbərning «Qəl.» 11.29də hatiriləngən səzliridə kərünidu: **«Pərwərdigarning pütүн həlki pəyoqəmbər bolup kətsə idi, Pərwərdigar Əzining Rohini ularning üstigə qoysa idi!»**. Musaning xundaq intizari Hudaning xu waqitkiyə Əz həlkidə kiləqan ixlərdin tehimu qongkur, tehimu əhmiyyətlik ixlərni kilixni halaydioqanlikini kərsitidu.

Məsihning kurbanliki, yəni uning gunahkarlar üçün təkülgən kəni arkilik barlikqə kəltürülgən «Yengi Əhdə»ning məzmuni Yərəmiyə pəyoqəmbər wasitisi bilən aldin'ala eytiləqan: **«Xu künlərdin keyin, Mening Israil jəməti bilən tüzidioqan əhdəm mana xuki:**

— Mən Əz Təwrat-kanunlirimni ularning iqiğə salimən,

Həmdə ularning qəlbəgimu yazimən.

Mən ularning ilahə bolimən,

Ular mu Mening həlki bolidu.

Xundin baxlap həqkim əz yeqinioqə yaki əz qerindixioqə: — **«Pərwərdigarni tonuoqin»** dəp əgitip yürməydu; qünki ularning əng kiqikidin qongioqə həmmisi Meni tonup boləqan bolidu; qünki Mən ularning qəbihlikini kəqürimən həmdə ularning gunahini hərgiz esigə kəltürməymən, — dəydu **Pərwərdigar»** («Yər.» 31:31-34).

Injil (Yengi Əhdə) dəwridə ata kılinoqan bexarətlər

Yərəmiya pəyoqəmbər yatküzgən yukirida nəkil kəltürülgən «Yengi Əhdə» tooqrisidiki bexarət-wədigə qarioqanda, hər bir okurmən xuni kərələyduki, «Yengi Əhdə» barlıkka kəlgən dəwrdə pəyoqəmbərlər wə ularning hizmətlirining rolida qong özgirix bolidu. Barlıq etiqədqilarning Hudaning Əzi bilən biwasitə xəhsən munasiwiti bar boləqandin keyin, undaқта pəyoqəmbər degəndək «wasitiqi adəm»ning nemə həjiti bolsun? Bu dəwrdə Hudaning xan-xəripi dəl xu ixta kərüliduki, Uning barlıq həlki Uning iradisi wə məxsətliri tooqruluk biwasitə həwərdar bolidu. Uning həlki Uning əhdisigə həkikiy ixənsə, undaқта yol sorax kerək bolsa, hərgiz «Xəhsiy turmuximiz tooqruluk bexarət beridioqan bir pəyoqəmbər»ni izdiximizning həjiti bolmaydu. Qünki hər birimiz Hudani Ata dəp bilgən bolsak, biwasitə Uningdin yol sorax imtiyazimiz bardur!

Xuning bilən bir waqıtta, Injilda jamaətlərdə pəyoqəmbərlər bar, deyilidu. Nemixqa? Səwəb «1Kor.» 14:3də kərünidu: **«Bexarət beridioqan xixi bolsa adəmləarning etiqadini quruxqa, ularni riqəbtəndürüxkə wə təsəlli berixkə səzləydu»**. Jamaətlərdə «bexarət berix» degən rohiy iltipatning omumiy roli bolsa, Təwrat-Injildiki həqiqətlərnə təstikləx yaki Hudaning rohlirimizəqə allıqəqan ayan kılinoqan yolyorukini təhimu enikləx wə təstikləxtin ibarət bolidu. «Mat.» 22:29, 24:11, «Luka» 24:25ni kərüng. «Ros.» 13:2də Hudaning məlum adəmgə kərsətkən yoli yaki yolyorukini kərindaxlar təripidin bexarət bilən təstikləxkə obdan bir misal kərülidu: **«Barnabas bilən Sa'ulni Mən ularni kılıxqa qəqiroqan hizmət üqün Manga ayrip qoyunglar»** deyilidu. Roxənki, Huda allıqəqan Pawlus bilən Barnabasni xu hizmətkə qəqiroqanidi.

Palqilik deginimiz nemə ix? Tawrattiki təwəndiki ayətlərnə okung: --

(«Qan.» 18:9-22) **«Sən Pərwərdigar Hudaying sanga beridioqan zeminoqə kirgən qaoqda, sən xu yərdiki əlləarning yirginqlik adətlirini əgənməslikə kerək. Aranglarda öz oqlı yaki qızini ottin etküzdioqan, palqilik, rəmqilik, əpsaniylik, jadugərlik yaki dəmidiqilik kıləuqi yaki jinkəx, şəhərgər yaki əlgənlərdin yol sorioquqi həqkəndək xixi bolmisun; qünki bundək ixlarni kıldioqan hərəkəndək xixi Pərwərdigarəqə nəprətlik bolidu; bu yirginqlik ixlər tüpəylidin Pərwərdigar Hudaying xu əllərnə aldinglərdin həydəp qikiridu.**

Sən Pərwərdigar Hudaying aldida əyibsiz mukəmməl boluxung kerək; qünki sən zemindin həydəydioqan bu əllər rəmqilər wə palqıləroqə kılək salidu; biraq Pərwərdigar Hudaying seni undək kılıxqa yol koymaydu.

Pərwərdigar Hudaying silər üqün aranglardin, kərindaxliringlar arisidin manga ohxaydioqan bir pəyoqəmbər turoquzidu; silər uningoja kulaq selinglar. Bu silər Hərəb teqida yiqiloqan kündə Pərwərdigar Hudayinglardin «Pərwərdigar Hudayimning awazini yənə anglimayli, bu dəhxətlik otni kərməyli, bolmisa əlup ketimiz» dəp tələp kəlojininglaroja pütünləy mas kelidu. Xu qaojda Pərwərdigar manga: «Ularning Manga degən səzi yahxi boldi. Mən ularoja kərindaxliri arisidin sanga ohxaydioqan bir pəyoqəmbərni turoquzimən, Mən Öz səzlimni uning aozioja salimən wə u Mən uningoja barliq tapilioqinimni ularoja səzləydu. Wə xundak boliduki, U Mening namimda dəydioqan səzlimgə kulaq salmaydioqan hərəkəndək kixi bolsa, Mən uningdin hesab alimən.

Əmma Mening namimda baxbaxtaklik kəlip Mən uningoja tapilimioqan birər səzni səzlisə yaki baxka ilahlarınq namida səz kəlidioqan pəyoqəmbər bolsa, xu pəyoqəmbər əltürəlsun.

Əgər sən kənglüngdə: «Pərwərdigar kəlimioqan səzni kəndək pərk etimiz» desəng, bir pəyoqəmbər Pərwərdigarning namida səz kəloqan bolsa wə u bəxarət kəloqan ix tooqra qikmisa yaki əməlgə axurulmisa, undakta bu səzni Pərwərdigardın qikmioqan; xu pəyoqəmbər baxbaxtaklik bilən səzligən dəp, uningdin kərkma».

Bu bəxarəttiki əng muhım məzmun bolsa Huda Öz həlkigə mukəmməl bir pəyoqəmbərni əwətidioqanliqidin ibarət əməsmu? Xu pəyoqəmbər «**Mən uningoja barliq tapilioqinimni ularoja səzləydu**». «Qanun xəhri»diki «koxumqə səz»imizni, bu bəxarət tooqrisidiki təpsiliy təhlilimizni kəring. Bəxarəttə kərsitilgən xəhs Rəbbimiz Əysa Məsihdin baxka birsi boluxi kət'iy mumkin əməs.

Huda Öz həlkigə awwal Təwrat bilən, andin Injil bilən mukəmməl hıdayət-yolyoruk bərgəndin keyin, xuningdək U Təwrat-Injilning sirliri axkarilindioqan Özining Mukəddəs Rohi arkilik Məsihkə barliq etikad kəloquqılarning roh-kəlbini makan kəloquzəndin keyin, insanlardin yaki baxka yərlərdin nəsihət yaki yol sorixining zadi nemə həjiti?

Palqilik, rəm selix katarlik barliq rohiy pasikliklarning ətkən iqlar yaki kəlgüsi iqlar tooqrisida səzligini tooqra yaki tooqra əməslikining heqkəndək əhmiyiti yok. Bularning həmmisi Hudaəja intayin nəprətlik boləqan iqlardur. Qünki bu iqlar Hudadin sirt həkikiy hıdayət, yol tepix bolidu, degənlikkə barawərdur.

Palqılar yoki rəm saloquqilar hərgiz kəlgüsi iqlar tooqruluk: «Gunahlıringizdin towa kıling! Hudaning gunahka bololan oəzipidin Məsihning keni arkilik haliy boluxingiz kerək!» deyəlməydu. Ular hərdaim kəlgüsi iqlar tooqruluk qiraylık səzlər, «keliqiking parlaq» degəndək səzdin baxkını səzliyəlməydu. Okurmənlərnıng həmmisini bununıdin həwiri bar dəp oylaymız. Undakta nemixka aldinimiz? Təwrat wə Injilni okuolan adəmlər jin-xəytanlarning ətəkən zamandiki ixliri tooqruluk həwiri bar wə xundakla bəzidə kəlgüsi ixliri tooqrulukmu qəklik həwiri bar, dəp bilidu. Ləkin ular «tooqra səz» kılōqini bilən hərdaim angliōuqılarnı aldimakqı bolidu. Undakta, kaytidin sorap, aldinip kəlixning nemə həjiti?

Biz yənıla xuni kaytilaylı: — Birinqi, yol-hidayət sorax yaki nəsihət soraxta Məsihkə tayanmay, Uning keni bilən tüzgən əhdısidin baxka yol tutsak, bu barlık iqlar Hudaoja yirginqlıktur.

Ikkinqi, «xəhsiy ixlirimni həl kılıxım kerək» dəp jamaətlər arisida məlum atalmıx pəyoəmbərdin yol soraydıoan kixining məsilisi heli eoqır. Qünki uning Hudaning Məsihdə bololan yengi əhdısi tooqruluk həwiri yok — demək, u Hudaning Öz həlkını xəhsən yetəkligüqi boluxni halaydıoanlıkını heq bilməydu yaki xuningoə ixənməydu. «Filippiliklaroə»diki «koxumqə səz»imizdə «Fil.» 2:12-13 tooqruluk tohtaloqinimizni kərüng).

Üqinqi, jamaətlərnı daim aylinip yürüp, muxundak «xəhsiy iqlar tooqruluk yol kərsitidioan bexarət» yaki kərsətmə-hidayət beridioan kixidin intayin həzi boluximiz kerək. Uning səzlrini üzül-kesil təkxürüp, ularning tooqra, tooqra əməsliki, Təwrat-Injiloə oyoqun, uyoqun əməslikini toptooqra enikləx kerək («Korintliklər (1)»diki «koxumqə səz»imizni, xundakla «1Tes.» 5:19-21ni kərüng). Qünki undak bir kixining tüp muddia-məksiti Hudaning yaxhi kəridioqinioə erixix əməs, bəlki jamaəttikilərnıng puli yaki izzət-hərmitini izdəp, jamaəttiki hokukka erixıxtin ibarət boluxi mumkin. Ularınıng paaliyətliri palqilik kılıx — demək, Hudaoə əməs, bəlki jin-xəytanoə tayinip «bexarət berix»tin ibarət eoqır gunahın yirək bolmaydu.

«Təbirlər»

«Pərwərdigarning küni»

«Pərwərdigarning küni» — Təwratta Məsihning pütkül aləmni sorakka tartixka qaytip kelidioqan künini bildüridu. Məzkur ibarə bəzidə Məsihning qaytip kelidioqan xu künning aldinki bir məzgilinimu kərsitdu. Xu məzgildə Hudaning jazaliri yər yüzigə əzlüksiz quxüp turidu. Xu kün yeqinlaxkanseri Hudaning jazalirimu baroqanseri küqiyidu. Bu kün «Wəhiy» degən kitabning muhim bir temisidur. Injilda «Pərwərdigarning küni» «xu küni»mu yaki «Məsihning küni»mu deyilidu.

«Pərisiylər»

«Pərisiylər» kattik tələplik bir diniy məzhəptikilər idi; ular Təwrat kanunioqa katmu-kat türlük baxka kaidə-nizamlarni qoxux bilən xundak kattik tələpqaan diniy ekim bolup qikqanidi. Ular Rəb Məsih Əysaning təlimigə kattik qarxi qikqan.

Adəttə «Pərisiylər» bilən «Saduqiylar» bir-birigə kattik düxmənlixip yürətti, ləkin ular Əysa Məsihni bir tərəp kilip əltürux üqün birləxkən.

Pərixtilər

Pərixtilər — İbraniy tilida «malak» deyilidu — mənisi «əlqi», «əwətilgüqi»dur. Huda aləmni apiridə kılqanda, muxu milyonliqan uluq zatlarni öz hizmitidə bolup hərhil wəzipilərnə ətisun dəp yaratqan. Hudaning məqsətliridin biri ularning nijatka erixidioqan, Əzigə has bolidioqan məmin bəndilirining hizmitidə boluxini öz iqigə alqan («İbr.» 1:7).

«Pəyoqəmbər»

«Pəyoqəmbər» degən kandaq adəm? Təwrat bizgə «pəyoqəmbərlər» toqruluk yətküzgən həwərdin kariqanda, «pəyoqəmbər» degən zat (ər yaki ayal bolsun) **məlum ix toqruluk Hudaning əyni səzlrini yətküzidioqan kixidur.** Təwrat dəwridə xu pəyoqəmbərlərnəng bəziliri «kərgüqilər» deyilətti — ular Hudadin alahidə «alamət kərünux»lərnə kərüp, kərgənlinirini həlk üqün təswirləytti. Baxka pəyoqəmbərlər bolsa, öz roq-kəlbidə

«Təbirlər»

Hudaning s zlirini anglap bularni y tk z tti.

Biz: «Pəyoqəmbərlər kəlgüsü ixlarni aldin eytkuqilar» dəp qəriximiz mumkin. Ularning hizmiti dər wə kə bu ixlarni əz iqi gə alidu, ləkin ularning əng muhəm wəzipisi bəlkim əyni qaoqdiki əhwallarni, yüz bəriwatqan ixlarni Hudaning nuqtiinəziridin eytixtin ibarət idi. Demək, pəyoqəmbərlərnin wəzipisi bolsa, Hudaning xu dəwrdikilərnin yürux-turuxliri qə kəndək qərioanliqi, bu ixlər tooqrisida kəndək həkümliri barliqi, xundəkla kəndək əgəhliri wə wədiliri barliqini yətküzüxtin ibarət idi.

Əz dəwridikilər uning bexarətliridin uning həqiqiy pəyoqəmbər ikənlikini təxürüp ispatlıxi kerək idi — əyni wəqittiki ixlar toqruluk bexarətliri əməlgə axuruloqan bolsa, undaқта xu kixini «pəyoqəmbər» dəp etirap kılıxi kerək; əməlgə axurulmioqan bolsa uni qalma-kesək kılıp əltürüxi kerək idi (uning üstigə, xu «pəyoqəmbər» Israillarni butpərəslik yolioqə azduruquqi bolup qıqқан bolsa, bexarətliri əməlgə axuruloqan bolsimu, yənila əltürülüxi kerək — «Қан.» 13:1-5, 18:20-22ni көrүң).

«Pəyoğambərlarning Yazmiliri»

«Təvrat wə Pəyoqəmbərlərnin Yazmiliri» yaki «Təvrat, Zəbur wə Pəyoqəmbərlərnin yazmiliri» degən ibarə Injilda bəzidə kərülidu. Yəhədiy həlki bəzidə Musa pəyoqəmbərgə quxürülgən bəx kitabni «Təvrat» wə Təwrattiki baxkə kişimlərni «Zəbur wə pəyoqəmbərlərnin kitabliri» dəp ataydu.

Qandak ataloqu yoki nam bilan ataloqan boluxidin ket'ynəzər, Təwrat Hudaning dəwrdin-dəwrgə Israiloqa əwətkən kəp pəyoqəmbərlərləning yazmilirini əz iqigə alidu («Təwrat» tooqruluk wə xundakla «Təwrat, Zəbur, İnjioloqa kirix səz»imiznimu kəring). Bu qimmətlik yazmilar Təwratıtki baxqa yazmilaroqa bir-birləp qoxulup kəldi. Yazmilar qoxulux üqün intayin addiy bir xərt yoki sinaxtin ötuxi kərək — Məzkur pəyoqəmbərlərləning əz dəwri tooqruluk boləqan səzliri əməlgə axuruldımu-axurulmidimu? Axurulmioqan bolsa muqəddəs qanun boyiqə xu «pəyoqəmbər»ni əltüruxi («Qan.» 18:20-22ni kəring) wə barlıq «bexarətliri» ərziməs dəp həsəblinixi kərək idi. Əz dəwri tooqruluk bexarətliri əməlgə axurulsa wə xundakla uning yirək kəlgüsi tooqruluk bexarətliri yoki yazmiliri bar bolsa, undaqta Israil həlqi xularnimu əzizləp Təwratkə qoxqan boluxi mumkin.

«Pulanglatma hədiyyə»

«Pulanglatma hədiyyə» — Pərwərdigarğa egiz kətürüp alahidə pulanglitip atioqan birhil hədiyyədur. «Pulanglatma hədiyyə» dəp ataloqan hədiyyə adəttə barliq kəhinlarğa təwə bolatti.

«Tərafim» — «əy butliri»

«Tərafim» — İbraniyqə səz bolup, «əy butliri»ni kərsitidu. Bu butlar qolda kətürgüdək kiqik «qolayliq butlar» bolup, adəttə kümüxtin yasilatti. Qədimki waqitlardiki bəzi butpərəs jəm'iyətlərdə oydiqi «tərafim»oqa igə boləqan adəm xu əyning barliq təəllukatining hojayini dəp hesablinatti. Xunga bu kiqik «tərafim»lar kümüx boləqini üqün əməs, bəlki qanuniy əhmiyiti üqün intayin muhim hesablandi («Yar.» 31:19, 30-35).

«Təhtisara» wə «dozah» (yaki «jəhənnəm») tooqruluk

«Təhtisara» — əlgüqilərnin rohliri qiyamət künini kütidioqan jay (ibraniy tilida «Xe'ol», grek tilida «Hadəs» deyilidu). Məsih Əysa krestlinixi bilən «təhtisara»da qong əzgirix boldi, dəp ixinimiz («Luka» 16-bab, 23:24 wə izahətlar, Luka»diki «qoxumqə səz», «1Pet.» 3:18-22, 4:6 wə xu qisimdiki «qoxumqə səz»ni kərüng).

Təwrat wə Injil boyiqə, «dozah» yaki «jəhənnəm» pəkətlə ahirət künidin keyin baxlinidu. Uningdin ilgiri, əlöp kətkən adəmlərnin rohi «təhtisara»oqa baridu.

Izahat — «jəhənnəm» («dozah»): — Əslidiki səz ibraniy tilida «Gə-Hinnom» idi. Buning əslidiki mənisi: — «Hinnomning jiloqisi»dur (bəzidə «Hinnomning oqlining jiloqisi» dəpmu atilidu). Tarihta Yerusalemdiki sapalqilar «Hinnomning jiloqisi»oqa qeqiloqan sapal parqilirini taxliwetətti. Keyin, Yerusalemda turuwatqanlar xu yərgə hərhil əhlətlərnə təkkən; yirginqlik bir ix xuki, Yerusalemdikilər Hudani tərək etip butpərəslik qiloqan waqitlarda həttə xu yərdə «insan qurbanliqliri»nimu ətküzgən («Yərəmiya» 19-bab wə 7:31-32ni kərüng). Bu ixlar tüpəylidin u yər «dozah»ning bir simwoli bolup qaloqan. Xuning bilən «Gə-Hinnom» degən səz «dozah»ni

«Təbirlər»

bildüridioğan söz bolup qaloğan. Ərəb tili arqılıq bu söz «jəhənnəm» xəklidə uyququr tilioqa kirgən.

«Təwrat ustazliri»

Injil dəwridə «Təwrat ustazliri»ning hizmiti: (a) Təwrat yazmilirini kəqürüx; (ə) ərz-dəwalarda Təwrat qanunidiki həkümlər wə təpsilatlarıni qüxəndürüx wə xərḥ kiliq wə bəlkim (b) bəlkim pütkül Təwrat yazmilirini tətḳik kiliq wə xərḥ kiliq idi («Mat.» 2:4ni kərüng).

«Jamaət»

Jamaət» — Pütkül aləmdiki Məsiḥkə etiḳad ḳiloquqılarıni bildüridioğan söz. U yənə məlum jaydiki etiḳadqılarning həmmisini bildüridu. «Əfəsuslar»diki «ḳoxumqə söz»imizdə bayan ḳilinoğan «jamaət» toququruluq xərḥimizni kərüng.

«Jənubiy padixahlıq» — «Israil», «Israilar», «Yəḥuda», «Yəḥudiylar»ni kərüng.

«Jinlar» («yaman roḥlar», «pasıḳ roḥlar»)

Injildiki «Wəḥiy» degən ḳisim boyiqə, pərixtilər yaritiloqandin keyin, asman-zemin xəkilləngən pəyttə, Xəytan («İblis») pərixtilərninq üqtin bir ḳismini ḳutritip Hudaoḳa ḳarxi isyan kətürüxkə baxlıoğan. Xuning bilən ular jazaliniq asmandin yərgə həydiwetilgən («Wəḥ.» 11:3-4). Hudaoḳa ḳarxi ḳıḳḳan bu pərixtilər Təwrat-injilda «jinlar» yaki «yaman roḥlar», «pasıḳ roḥlar» dəp ataloğan.

«Qəmüldürüx»

Injilda «qəmüldürüx» degən söz ixlitiləngə hərdaim mutləḳ bir əzgirixni kərsitidu. Kəpyərlərdə «suoḳa qəmüldürüx»ni bildüridu («suoḳa qəmüldürüx»ni kərüng, xundaqḳa «Rim.» 6:3 wə izahat, «Kolossiliklərgə» wə «Petrus (1)»diki ḳoxumqə sözlərdə bu tema toququruluq izahatlırimizni kərüng.

«Suoğa qəməldürüx»

Injilda ikki hil «suoğa qəməldürüx» tiloğa elinidu. Tunji qəməldürüx Qəməldürgüqi Yəhya (Yəhya pəyoqəmbər) tərripidin ötküzülgən; bu qəməldürüx (a) öz gunəhlirioğa towa kilix; (ə) tez arida kelidioğan (əyni qaoqda tehi naməlum idi) Məsihkə «gunəhlirimizni elip taxlaydioğan Qutkuzoquqi» dəp etiqadini bildürüxning ipadisi idi; ikkinji «suoğa qəməldürüx»ni Məsihning muhlisliri Uning namida ötküzgən və hazırmu ötküzüwatidu; u (a) öz gunəhlirioğa towa kilixning; (ə) «gunəhlirimizni elip taxlioğan Qutkuzoquqi» Məsihkə etiqadini bildürüxning və (b) yengi həyatni elip kelidioğan Muxəddəs Rohni qəbul kilixkə etiqadini bildürüxning ipadisi dur («Ros.» 2:38-39, «Rim.» 6:3 və izahət, «Kolossilər» və «Petrus (1)»diki qoxumqə sözlərdiki bu tema toqıruluq izahatlırimiznimu kərüng.

Əməliyəttə Yəhudiylər həlk arisidiki «rəbbilər» (ustazlar) heli burun mundak bir adət bekitkənki, əgər butpərəs millətlər («yat əllər»)din boləqanlar «Təwrat-Zəbur etiqadi»ni qəbul kilay desə, awwal hətnə kilinixi, andin birhil «suoğa qəməldürüx»ni qəbul kilixi kərək. Xunga Yəhya pəyoqəmbər Yəhudiylər qəl-bayawanida «Towa kilip, suoğa qəməldürümlər» dəp jakarlap elan kilixi Yəhudiylər həlkini heli zilziligə kəltürgən. Qünki «suoğa qəməldürüx»ni qəbul kilixi kərək boləqanlar butpərəs «yat əllər» əməs, bəlkə özliri qəbul kilixi kərək!

«Muxəddəs Rohğa qəməldürüx»

«Muxəddəs Rohğa qəməldürüx» — Məsih hər bir etiqad kəloquqining roh-kəlbidə «Muxəddəs Rohğa qəməldürüx» ijrə kilixkə kəlgən. Bu Uning uluq hizmitidur («Mat.» 3:11, «Mar.» 1:8, «Luka» 3:16, «Yh.» 1:33ni kərüng). Bu hizmət adəmlərinin rohi və kəlbini əzgərtip, uningə «yengi kəlb, yengi roh»ni ata kilixtur («Əz.» 36:26). «**Muxəddəs Rohğa qəməldürüx**» yənə «**ərxtin tuoqulux**», «**kaytidin tuoqulux**» degənlik bolidu. Biz uni «Muxəddəs Rohning Məsihning kresttə erixkən oqəlibisini insanning rohiəğa bekitixi» desəkmə bolidu.

«Hətnə» — «sünnət»ni kərüng

«Hudadin qorqqanlar» («Hudadin qorqquqilar»)

Yəhudiylar həlqi Babil imperiyəsi tərəfindən tərəp-tərəplərgə sürgün qılinoqandan baxlap (miladiyədin ilgiri 597-yili), ular sürgün qılinoqan barlıq jaylarda hər həftidiki xabat küni yiqilip Hudaqə ibadət qilip Təvratni oquxni adət qiloqan. Bundak yiqilix sorunliri «sinagolar» dəp atilatti. Waqit etkənsəri yərlik yat əlliklərdin bəziliri ibraniylarning «birdinbir həqiqiy Huda»qə boləqan ibaditi tərəfindən jəlp qilinip, butpərəslikni taxlap, Hudaqə etikəd qilixkə baxlıdi. Bulardın bəziliri Hudanın İbrahim bilən tüzgən əhdidsidin bəhriman bolux üqün rəsmiy Yəhudiylar həlqigə ohxax sünnətni qəbul qiloqan; muxular rəsmiy «Yəhudilar» dəp hesablinatti. Ular bəzidə «Təvrat etikədiqə kirgənlər» dəpmu atilatti. Baxkə bəziliri öz millitidin yaki öz elining salahiyitidin məhrum boluxni halimisimu, yənila axu «sinagog»tiki həptilik ibadət sorunliriqə katnixix, Təvratniki ayətlərnı, xundakla sinagogtili təlimni anglaxtin müyəssər boluxni halaytti. Bundak kixilər hətnisiz boləqini bilən sinagolarqə katnixixkə ruhsət alatti, andın «Hudadin qorqqanlar» yaki «Hudadin qorqquqilar» degən turaklık ibarə bilən atilatti. Bu ibariniy «Rosullarning paaliyətliri»də kəp uqritimiz.

«(Hudaqə) mutlək ataloqan»

Təvratda «(Hudaqə) mutlək ataloqan» degən bu ibarə ibraniy tilida «hərəm» degən səz bilən ipadilinidu. Bu səz adətə Hudaqə mutlək ataloqan nərsining həqkəndak insanoqə təwə bolmaydiqanlığını bildüridu.

«Hərəm» (Hudaqə mutlək ataloqan) dəp bəkitilgən nərsə yaki adəm Hudanın nəziridə rəzil dəp qaralsa, undakta uni «hərəm qilix» degənlik uni pütünləy wəyran qilixni kərsitidu.

«Hudanın müqəddəs bəndiliri»

Biz Təvratda «Hudanın müqəddəs bəndiliri» dəp tərcimə qiloqan səz ibraniy tilidiki «məminlər», «sadiklar» degən səzgə ohxax mənidiki səzlərdur. İnşilda «Hudanın müqəddəs bəndiliri» degən səz Əysa Məsihkə etikəd baqlioqəqə Hudaqə təwə boləqanlarnı kərsitidu. Yüqirida «müqəddəs» degən səz toqruluk eytkinimizdək, «müqəddəs» degənninğ tüp mənisı

«Hudaşa təwə», «Hudaşa has boluxka ayrılğan», «Hudaşa beoixlanoğan» degən mənidadur.

Hudaning həsətlik şəzipi (Husaning həsiti)

Mukəddəs Kitabta, bolupmu Təwratta okurmənlər: **«Pərwərdigar Hudayinglar həsət kılouqi bir Hudadur»** degən sözni okuqanda bəlkim həyran kəlixi yaki okurmənni bəxini səl qaymaqturixi mumkin. Həmmigə igə bolğan Huda kəndakmu «həsət» kılun?

Əz ayalini mutlək, sap, xəhsiyətsiz wə tolimu mukəmməl muhəbbət bilən səyidiğan bir ər kixi bar dəyluk. Mubada xu kixining ayali baxka birsi bilən wapasizlik ötküzüxkə azdurulup kətkən bolsa, undakta xu kixining təwəndikidək inkasi bolmay qalmaydu: —

(a) «Nəmixka ayalim uningə kərsətkən mehir-muhəbbətimdin razi bolmidi?» dəp, arzulirining yərdə qəlanlikidin azablinidu. Adalətlik bir adəmning buningə şəzipi kələmdu-yok? Kelidu, əlwəttə.

(ə) Əz ayaliğa bolğan kəyümi bilən uningə əng yaxini bərgüsi boləqqa, uni azduroquqi kixining azduruxidin wə aldixidin azad kəlip əzigə kəyturuxni halaydu. Qünki ikkinqi bir adəm uningə həkəkiy kəngül bəlməydu, pəkət əz həwəslirini kənduruxinila halaydu, halas, əlwəttə.

(b) Undak ər kixidə Hudaning harakteri bar bolsa, u (həm əzini həm ayalini dəp) ayalining wapasizlikini tonup yetip, towa kəlixini halaydu. U towa kəloğan bolsa, uni kəqüridu wə əzigə kəytidin qəbul kəlidu. Pəkət u həkəkətkən towa kəloğan bolsa, əlwəttə.

Bu üq ixni Hudaning Əz həlkigə bolğan «həsət»ining asasiy amili desəkmə bolidu. U Əz həlkəning butpərəslikning aldam haltisioğa qüxüp, ziyan tartixioğa yol qəyalmaydu. U Əzigə bolğan undak wapasizliktin azab tartidu, əlwəttə, ləkin yənə ularning həmmə butpərəslik wə hurapiylik elip kəlidigan ziyan-talapətkə uqrixining aldini elixni halaydu. Qünki barlik butpərəslik wə hurapiylik jin-xəytanlar bilən dostlaxkanı barawərdur.

«Təbirlər»

«Hudaning «yoklıxi»»

Təvrat-injilda, Huda məlum kixini yaki məlum həlkni «yoklaydu» deyilsə, bu söz Hudaning məzkur kixi yaki həlkiyə yekınlixidiqanlığını həm yekınlixixi bilən täng ularqə alahidə mualmilə kilixini bildüridu. Bu mualmilə yaki bəht-bərikət, xapaət yətküzüx yaki qattıq jazalax bolidu — qaysi mənisining ixqa axurulidiqanlığı əyni tekisttin enik bolidu.

«Hux həwər»

Injilda «hux həwər» hərdaim Hudaning Əysa Məsih arkilik pütkül insaniyətkə elip kelingən nijati toqrisidiki hux həwirini kərsitidu. «Injil»nimu kərüng. Bir ihqamlaxqan ipadisi «Rim.» 10:9-10, «1Kor.» 15:3-4də tepilidu.

«Hizmətqi»

«Hizmətqilər» məlum bir jamaəttiki əməliy ixlarqə, bolupmu həyr-sahawət ixlirini baxkurux, bulardin həjətmənlərgə təminləx, jamaətning paaliyətliridə hərhil əməliy ixlarni orunlaxturux qatarlıq ixlarqə məs'uldur. «Filippiyliklər»diki «qoxumqə söz»imizni kərüng.

«Dəsləpki wə keyinki yamoqurlar»

«Dəsləpki yamoqurlar» (yaki «awwalki yamoqurlar») Qanaanda 10-ayda yaoqıdu wə uning wasitisi bilən tupraq yumxitilip, yər həydəx andin uruq qeqix mumkin bolidu.

«Keyinki yamoqurlar» bolsa 3- yaki 4-ayda yaoqıdu; u ətiyazlıq ziraətlərnin pixixida həlkilik roli oynaydu. Xunga hər bir dehqan bolupmu «keyinki yamoqur»qə təxnadur, ular uni bək kədirləydu.

«Dunya»

Mukəddəs yazmilardiki kəp ayətlərdə «dunya» yaki «bu dunya» degən ibarini uqritimiz. Ayətlərnı bir-birigə selixturuximiz bilən bu ataloquning nemini kərsətkinini qüxinip yetiximiz mumkin. Bu dunya Xəytanning ilkidə

«Təbirlər»

boloqqa, Mukəddəs Kitabtiki kəp yərlərdə «dunya» degənlik Hudağa və Uning həlqigə, xundakla Uning nijat nixanlirioğa daim kərxi turidioğan rəzil bir tüzümdiki dunyani kərsitidu. Uningoğa islahat elip berix yaki uni əzgərtixning mumkinçiligi yok; wəhalənki, Hudaning həlqining sadıqlığı və guwəhlığı bilən uningda boləğan rəzillikni tizginləx yaki hətta bəzidə wəqitlik kəynigə yanduruxmu mumkin bolidu.

«Bu dunyani və bu dunyadiki ixlarni səymənglar. Hərkim bu dunyani səysə, Atining səygüsü uningda yoktur. Qünki bu dunyadiki barlıq ixlər, yəni əttiki həwəs, kəzlərdiki həwəs və həyatioğa boləğan məqrurluqning həmmisi Atidin kəlgən əməs, bəlki bu dunyadin boləqandur, halas. Wə bu dünya və uningdiki həwəslərnin həmmisi ətüp ketidu. Lekin Hudaning iradisigə əməl kıləğan kixi mənggü yaxaydu» («1Yh.» 2:15-17)

«Xunga, i kərindaxlar, bu dünya silərnə eq kərsə, buningoğa həyran kəlmənglar» («1Yh.» 3:13)

«Əy əziz balilirim, silər bolsənglar Hudadin boləqansilər və ularning üstidin ətəlib kəldinglər; qünki silərdə Turoquqi bu dunyada turoquqidin üstündur» («1Yh.» 4:4)

«Dozah» — «Təhtisara» və «dozah» (yaki «jəhənnəm») toqrulukni kəring

«Rabbi»

«Rabbi» — Yəhədiy həlqining Təwrat və Təwrat kənuni toqruluk təlim bərgüqilərinin unwani — mənisi «ustaz», «mu'əllim»dur.

«Rosul»

«Rosul» degən səz (grek tilida «apostolos») «əwətəlgüqi» degən mənidə. İnçilda ixlitilən yərlərdə təwəndikidək rollarda kəlgən: —

(a) Rəb Əysa Məsihi təswirləx üqün ixlitilən (ərxin insaniyətni nijatqə erixtürüxkə əwətəlgən — «Ibr.» 3:1)

(ə) Rəbbimiz «ərxning padixəhlığı» toqrısidiği hux həwərnə İsrailoğa yətküzüxkə məhsus tallioğan «on ikki muhlis»ni kərsitidu («Matta» 10-bab).

«Təbirlər»

(b) Rəbbimiz asmanəyə kətürülgəndin keyin, U «on ikki rosul»din baxqa yənə birnəqqə adəmnı tallap ularəyə alahidə wəhiylərnı amanət kılıp, hər yərlərdə «jamaət kuxurux»tin ibarət xərəplik wəzipini iltipat kıldı. Ularning wəzipiliri xu yengi wəhilərnı barlıq jamaətlərgə yətküzüxnı öz iqigə alatti («1Kor.» 12:28, «Əf.» 2:20, 3:5, 4:11). Bu rosullar Pawlus, Yəqub wə Yəhuda (Yəhuda İxkariyot əməs)ni öz iqigə aldı. Ularning məktupliri wə yazmiliri İnşilda tepilidu.

İnşilda Matta, Markus, Luğa wə rosul Yuhanna Rəbbimizning kəp kimmətlik səzlrini biz üqün hatiriligən (İnşildiki «Matta», «Markus», «Luğa», «Yuhanna»). Uning üstigə xu ix roxənki, Rəbbimiz Əzi bu tallioqan keyinki rosullarning məktupliri wə yazmiliri arkilik, xundakla rosullar Petrus wə Yuhannalarning məktupliri arkilik hər dəwrdiki barlıq jamaətlirigə mənngülük paydisi boluxı üqün xu muhim yengi wəhiylərnı yətküzdi.

«Roh», «jan», «tən» wə «ət» toquruluk

Huda dəsleptə insanni yaratkanda «roh, jan, tən»ni birləxtürüp yaratkanidi. «Roh» bolsa insanning asasi yaki asasiy wujudi, iradisi, «həyatıy küqi» degənliktur, dəp ixinimiz. Bizning kim ikənlikimiz rohimizdin bilinidu. «Jan» bolsa insanning zəhni, oy-pikirliri wə həssiyatlıridin tərkib tapidu. «Tən»ning mənisi həmmimizgə ayan.

Bu ixlar toqrisida həm mukəddəs yazmilardiki «ət» yaki «ətlər» (gunahning əsirlikidə boləqan tenimiz) toqrisidiki uqumlar wə rosul Pawlus «Rimlikləroğa» yazəqan məktup, xundakla bizning xu məktupkə qoxumqə kıləqan «kirix səz»imizni kərüng.

«Rohiy iltipatlar»

«Rohiy iltipatlar» — Mukəddəs Rohning küq-qudriti bilən etikədqıləroğa ata kılinoqan hərhil bilimlərnı, wəhiylərnı wə təbi'əttin taxkiri qəbiliyətlərnı kərsitidu («Korintliklər (1)» 12-14-bablar wə «qoxumqə səz», «Rim.» 12-babni kərüng.

«Sadukiyalar»

«Sadukiyalar» degən diniy ekim yoki məzhəpning bolsa Təvrat kanunudin pəqət bir kisiim addiy prinsiplarni əzlrigə tədbiqlapla, «pəzilətlik əhlakta bolsakla, Təvrat kanunining təlipigə uyoqun bolidu» degəndək pozitsiyisi bar idi. Xunga ular Təwrattiki pəyoqəmbərlər kisiimlerini qəbul qilmay, pəqət Təwrattiki 1-5 kisiimlarni (yəni Musa pəyoqəmbərgə tapxuruloqan kisiimlar)ni qəbul qiloqan. Ular «qiyamət kuni», xundakla insanlarning ahirəttə əlümdin tirilixini etirap qilmaytti.

«Samawi qoxunlarning Sərdari boləqan Pərwərdigar»

«**Samawi qoxunlarning Sərdari boləqan Pərwərdigar**» ibraniy tilida «Yəhwəh Sabaot» (qoxunlarning Pərwərdigari) bilən ipadilinidu. Bu nam Pərwərdigarning ərxтики barliq pərixte qoxunlirini baxquridioqan ornini təkitləydu.

«Səptuagint» (LXX)

Miladiyədin ilgiriki 3-əsirdə, xu qaoqdiki grek imperiyəsida tarilip kətkən Yəhudiylardinkəpkisiimibraniiytilini bilməytti. Ular Təvratni oquyalmioqaqqa, xu qaoqda ularni dəp, Təvratning bir grekqə tərximisi ixləngən. Bu tərximə «Səptuagint» deyilidu («qiskiqə «LXX»).

«Sto'i» wə «Sto'ikizm»

(«Sto'ikizm»oqa ixəngüqilər «sto'iklar» dəp atilidu)

Sto'ikizm — 4- wə 3-əsirdə pəyda boləqan birhil pəlsəpiwi ekim. Sto'ikizm «pəzilət»ni əng yukiri orunoqa qoyup, hər adəmnii əz əməllirigə məs'ul bolup, «pəzilət»kə ləzzət yaki azab-oqubətkə qarimay intilixi kerək, dəp təkitləytti. Duniyada keyin pəyda boləqan Buddizmmu ohxax qaraxta idi, bu pəlsəpə bu duniyadiکی barliq bəht wə huxallikni birhil aldamqilik dəp qaraytti; Sto'iklar ələmniiing əzini «Huda» dəp qaraytti («Hindu dini»dikilərmu xuningoqa ohxax qaraxta).

«Təbirlər»

«Sünnət» (Hətnə)

«Sünnət» — Hudaning İbrahim bilən bağliqan əhdisinin sirtki bəlgisi («Yar.» 17-babni körüng). Yəhudiylar həlqi Hudaning İbrahim bilən tüzgən əhdisigə riayə kiliplər, barliqlar oqul balilirini tuqulolqandin keyinki səkkizinci küni sünnət kilidu. «Sünnət»ning əhmiyiti toqruluk «Yaritulix»teki «qoxumqə söz», (17-bab toqruluk), «Əzakiyal»diki «qoxumqə söz», «Əfəsusluklarqə»diki «qoxumqə söz» və «Kolossiylıklar»diki «qoxumqə söz» (2:11 toqruluk)ni körüng.

Təwratta və İnqildə Yəhudiylar həlqi bəzidə «hətnə kilinqanlar» və Yəhudiylar əməslər «hətnisizlər» yaki «hətnə kilinmiqanlar» dəp atilidu.

«Sir»

İnqildə tilqə elinqan «sir» (grek tilidə «misterion») Huda əslə izqil yoxurunux kerək dəp bekitkən, əmdi hazır Əz məmin bəndilirigə axkariliqan məlum bir ixtin ibarəttur. İnqildiki «sirlər»ni məlum jəhətlərdin «sirlik», yaki «qüxinix təs» degili bolidu, əlwəttə; ləkin birinqi tüp mənisi bu jəhətlərnə kəzdə tutmaydu, bəlkə «awwal yoxurqan, andin axkariliqan ix»ni kərsitidu. Jəm bolup İnqildə səkkiz «sir» bardur.

«Sinagoglar»

İsraillər Babil imperiyəsigə sürgün kilinqanda, ular arisidə xəbat künidə Təwratni oqup, dua-ibadət kilixqə yiqilix bir adət bolup qalqanidi. Bundə yiqilix paaliyitini ular «sinagog» dəp ataytti. İnqil dəwrigə kəlgəndə, «sinagoglar» degən söz xu paaliyətlərnə ötküzidinqan öy yaki zallarning əzinimu kərsitətti.

«Xəbat küni»

«Xəbat küni» (xənbə küni) Təwrat kalendari boyiqə həptining yəttinqi künidur. Musa pəyqəmbərgə qüxürülgən qanun boyiqə İsraildiki hər bir insan və ulaqarmu xu küni hər qandə ix-hizmət yaki mehnət kilməy dəm elix kerək idi.

«Təbirlər»

Xu küni Hudani seəqinix paaliyətlirini ətəküzsə bolidu, əlwəttə; ləkin Huda xu tərəptə heqkandəq **biwasitə** əmr bərmigən («Yəx.» 58:13ni kərüng). Israillar Babil imperiyəsigə sürgün qilinoqanda, ular arisida xabat künidə Təwratni oqup, dua-ibadət qilixkə yiqilix bir adət bolup qaloqanidi. Bundəq yiqilix sorunlirini ular «sinagog» dəp ataytti.

Xəytan («Iblis»)

Xəytan (ibraniy tilidiki səz bolup, mənisi «düxmən») — «Əz.» 28:14 boyiqə, Xəytan («Iblis») əslidə əng yukiri mərtiwigə igə «kerublar»din biri idi, u bəlkim əng küqlük, əng mərtiwilik bolup, yər yüzigə məs'ul boluxkə aləhidə yaritiloqanidi.

Xəytan Hudaəqə qarxi qikqandin keyin, u yər yüzigə həydiwetilgən («Yəx.» 14:4-20, «Əzakiyal» 28:11-19, «Wəh.» 11:3-4, «2Kor.» 11:14). Həlbuki, ahirki zamanəqiqə uning ərxlərnin qəklilik bir kismini öz ilkidə tutup turuxioqə yol qoyulidu «Əf.» 2:2, 6:10-12).

«Ximaliy padixəhlik» — «Israil», «Israillar», «Yəhuda», «Yəhudiylar»ni kərüng

«Qaldi»

Gərqə hər bir dəwrdə Israil həlkining kəp kismi Hudadin yirəqlixip, yüz ərigan bolsimu, Uning mehir-xəpkiti bilən ularning arisida həman Əzigə sadik az bir kismi qalatti wə qalidu. Bu kism həlk Təwrat həm İnjinin kəp yərliridə «qaldi», «Hudaning qaldisi» (yaki bəzidə «qalduk») deyilidu.

«Qanaan»

«Qanaan» — Nuh pəyoqəmbərnin nəwrliridin biri (Həminin oqlu); Qanaanin əwladliri dəsəptə igiligan zemin ularning ismi bilən ataloqan. U zemin həzirki «Pələstin»dur; əməliyəttə, Huda bu zeminni Israiləqə təqdim qiloqandin keyin ismi «Israil» yaki «Israiliyə» boluxi kərək idi («Yar.» 12:7ni kərüng).

«Təbirlər»

«Kəysər»

«Kəysər» — Rimning hər bir imperatorıqə «Kəysər» degən nam-unwan berələtti; məsilən, Kəysər Avoqustus, Kəysər Yulius, Kəysər Tiberius qatarlıqlar.

«Kurbanlıq»

Təwratta əgitalixiqə «kurbanlıq» həmmidin awwal **Hudaning Əzi üqündur**. Əgər kurbanlıq kילוquqi kixining kurbanlıqı «inaklıq kurbanlıqı» yaki «təxəkkür kurbanlıqı» bolsa, undaқта uning kurbanlıqtin bir qismini yeyix imtiyazi bolidu; birak u hildiki kurbanlıq bolmisa, u uningdin azraqmu yeyixkə bolmaydu. Bəzidə kurbanlıqni ötküzüwalöquqi kahin, xundakla uning ailisidikilər uningdin yeyixkə bolatti, əmma hərhil kurbanlıqning көp qismi, bəzidə uning həmmisi Hudaoqa atap köydürölətti.

Təwratta jəm'iy bəx hil hədiyə-kurbanlıq təswirlinidu (Təwrattiki «Lawiyar» degən qisimni көrüng). Təwrattiki bexarətlər bularning həmmisi kəlgüsidiki, əng ahirki uluq bir kurbanlıqni көrsitidu; xu kurbanlıq barlıq insaniyətkə Hudaoqa yeqinlixix yolini yaritidu, deyilidu. İnjl boyiqə muxu uluq kurbanlıq Rəbbimiz Əysa Məsiһning krestkə mihlinip ölüxi bilən əməlgə axurulidu.

(Muxu yərdə xuni eytimizki: — gərqə pütүн dunyadiki musulman həklər hər yili «kurban heyт»ta «kurbanlıq» kilsimu, «bu kurbanlıqning gunahları yepix üqünliki»din ibarət əslidiki mənisidin nahayiti yiraqlap көtti. Adəттə heyttiki bu «kurbanlıq» pütүнləy өyidikilər wə dostlar tərəpidin yəwetilidu; bəzidə uningdin bir qismi kəmbəqəllərgə berilidu).

«Kurbangah»

Musa pəyoqəmbərninğ dəwridin ilgiri Hudaning bəndiliri, məsilən Həbil, Nuh, İbrahim wə Ayup pəyoqəmbərlər kurbanlıqlarıni kילוqanda adəттə awwal tupraq yaki taxlardin kurbanlıq süpitidə addiy bir supa yasaytti, andin uning üstigə ot yekip kurbanlıqlirini көydürətti. Keyin, kurbangah muqəddəs qedirning həylisioqa, andin muqəddəs ibadəthanining həylisioqa koyuloqan supimu, yaoqaqtin qong yasilip, mis bilən qaplanoqan.

«Kul»

Musa pəyoqəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə, Israil jəm'iyitidiki kullarning əhwali yaki salahiyiti ətrapidiki taipilərnin jəm'iyitidiki kullarning əhwali yaki salahiyiti bilən tüptin pərklīnixi kerək idi. Muqəddəs kanun Israildiki kullarə bəoqixliqan hokuk wə himmət baxqə kədimki əllər arisida kərülüp bəqmioqanidi: —

(a) Barliq kullar, məyli Israillik bolsun, qət'əllik bolsun (ularning barliq ulaoqliri bilən) hər həptining bir küni (xabat küni) dəm elixi kerək («Mis.» 20:9-10).

(ə) Kulluqta bolup altə yil ətkəndin keyin kul azad qilinixi kerək wə xundakla uning əyni qaoqdiki barliq kərzliri kəqürüm qilinixi kerək («Mis.» 21:1). Əgər igisigə amraq boləqan bolsa uning əyidin qikmay, uning kulluqida turuwerixkimu bolatti («Mis.» 21:5-6).

(b) Gərqə kullar həqkəndə «ix həkki» almioqini bilən (u əslidə kərz tələx səwəbidin əzini kulluqqa setiwetixqə məjbur boləqan boluxi mumkin) kulluqtin qikqanda igisi uningəqə yengi həyatni ətküzgüdək hirajət bəoqixlixi tələp qilinəqan («Qan.» 15:12-15). Xundakla, u igisining əyidə kul boləqan məzgildə, uning həmmə həjətliridin, xundakla ailisidikilərnin həmmə həjətidin (ailisidikilərmu birgə kulluqqa setiləqan bolsa) igisi qikixi kerək, həttə igisi Hudaning nemə bəht-bərikətidin muyəssər boləqan bolsa, kulining muxulardin muyəssər boluxiqə yol qoyuluxi kerək idi («Law.» 19:13, 18, 25:39-43, 53, «Qan.» 12:18).

(p) Kul qət'əllik bolsa uning üqün yukiriki «ə» wə «b»diki imtiyazlar boluxi natayin idi.

(t) Kul igisi öz kulioqə aqqiklinip yaki nəprətlinip uni əltürgən bolsa, hojayinoqə əlüm jazasi berilixi kerək; əgər kul eqir yarilənoqan bolsa igisi uni dərhal azad kilixi kerək («Mis.» 21:20-21, 26-27). Bu ixlarni yəkünligəndə, kulning «insan hokuki» igisningigə op'ohxax idi.

(q) Yukiriki ixlarni kəzdə tutqanda, Məsihnin bir unwanini — yəni **«Pərwərdigarning Kuli»** degənni həqiqətən uluq həm mubərək bir nam dəp qüxinimiz; biz «kul» degənnin bu mənisi arkilik Məsihnin rosul Pawlus arkilik Öz jamaitigə jekiləp eytqan səzlirini tehimu obdan qüxinəliximiz mumkin: — **«Kerindaxlar, silər ərkinlikkə qaqirildinglar. Ləkin ərkinlikinglarni ətlərnin arzu-həwəslirigə qanduruxning bəhanisi qilmanglar, bəlki məhİR-**

«Təbirlər»

muəbbət bilən bir-biringlarning kullukida bolunglar» («Yəx.» 42:1-7, 49:3-12, 50:10, 52:13-53:12, «Gal.» 5:13)

«Kerindaxlar»

Təwratta «kerindaxlar» adəttə özigə uruq-tuoqan boləjanlarni kərsitidu. Injilda bəzidə xu mənidə kelidu, ləkin ixlitilgən kəp yərlərdə etikad jəhəttiki kerindaxlarni kərsitidu (qünki həmmisi Mükəddəs Rəh tərpidin «qaytidin tuoquloqan»). Injilda bu ibarə etikadqi aka-uka, aqa-singillarni öz iqigə alidu.

«Kəməx»

«Kəməx» — Moabiylar qoqunoqan but idi. Bu butning «tələp»liri türlük jinsiy buzıqılıqni wə bəlkim insan qurbanlıqinimu öz iqigə elixi mumkin idi («1Pad.» 11:7, «Yər.» 48:7ni kərüng).

Kafarət

«Kafarət» (ibranıy tilida «kafar» yaki «kippur») degənnıng tüp mənisı «yepix»tin ibarət. Gunahlarəqa «kafarət kəltürüx» degənlık «gunahlarıni yepix» degənlıktur. Təwrət dəwridə Huda gunahlarıni wəqıtlık «yapattı» wə xuningdək xu gunahlarıdin towa kılıp qurbanlık kəltürgən bəndilirini kəqürüm kılattı. Injıl dəwri kəlgəndə, U Məsihning qurbanlıkı wasıtısı bilən insanlarning gunahlırını «yepix» əməs, bəlkı gunahlırını «elip taxlaydu» («Yh.» 1:29, 36ni kərüng).

«Kafarət təhti»

«Kafarət təhti» asasan «əhdə sanduqı»ning yapquqıdin ibarət idi (ibranıy tilida «kapporət» — «yapquq» degən mənidə). Biz uni «kafarət təhti» dəp tərjimə kılduk, qünki «Mis.» 25:22də: **«Mən xu yərdə sən bilən kərüximən; kafarət təhti** («kapporət») **üstidə... turup sanja ... səz kılımən**» deyilidu. Demək, bu jay Hudaninj olturidioqan bir təhtigə ohxaxtur.

«Kahinlar»

Israil həlqi arisida «kahin» degən salahiyət, xundakla kahinlik vəzipisi intayin əhmiyyətlik idi. Kahinning vəzipisi birinqidin Hudaning aldida həlkkə vəkil bolup qurbanlik kilix və dua kilix, ikkinqidin həlkning aldida Hudaning vəkili boluxtin ibarət idi. Kiskisi, uning «ariqi», «əpləxtürgüqi», «Huda bilən insanlar arisida kelixtürgüqi» roli bar idi. Ularning «Hudaning aldida həlkning vəkil bolux»tiki muhim bir hizmiti qurbanlik ötküzüxnı baxkurux idi. Bu hizmət awwal «mukəddəs qedir»diki qurbangahta, keyin mukəddəs ibadəthanidiki qurbangahta bolənanidi.

Kahinlarning roli yənə həlk arisida Təwrattin təlim berix idi («Mal.» 2:7).

Israillarda pəkət Lawiy kəbilisidin, Hərunning nəslı bolənanlar kahinlar bolatti.

Injil dəwridə «Lawiylarning kahinlik tüzümi» Məsih təripidin pütünləy bikar kilinən; qünki Əysa Məsih Huda təripidin «Lawiylarning kahinlik tüzümi»din mutlək əwzəl bolən «**Məlkizədəkning kahinlik tüzümi**» tərtipidə bax kahin dəp bekitilənidi («Zəb.» 110:4, «İbr.» 5:10).

Məsihning mənngülük kahinlikinə əsasən, Injil dəwridə Məsihkə barlik etikad kiləuqılar «kahin» deyilidu; bu kahinlikning imtiyazlırı bilən etikadqılarning Hudağa ibadət kilix, Uningə mədhıyə okux, baxkılar üqün dua kilix, Hudaning nıjati toqrisidiki hux həwərgə guwahlik kilixtin ibarət nesiwisigə muyəssər bolidu.

Kalendar — Təwrat kalendarı; aylar və həytlər jədwilini kərüng

«Krestləx» (qapras yaoqaqə mihlax)

«Krestləx» — Krestkə mihlax arkilik ölüm jazası berixtin ibarət. Demisimu bu adəmnı kəttik harlaydioən, intayin dəhxətlik, Rim imperiyəsi boyiqə əng azablik və rəhimsiz ölüm jazası idi. Krestlənən adəmnı tehimu nomuska kəldurux üqün, ularning barlik kiyimlirini salduruwetip yalingaq kılatti.

«Kona Əhdə» və «Yengi Əhdə»

Mukəddəs Kitabta deyilgən «Kona Əhdə» Hudaning Musa pəyoqəmbərning wasitisi bilən Əzi bilən Israil həlki otturisida tüzgən əhdisidur. «Kona Əhdə»ning nigizi kışiqə eytkanda «Əgər» degən sözdə gəwdilidur: — **«Əmdi əgər silər dərəkəqət Mening sözümni anglap, əhdəmni tutsanglar, undakta barlıq əllərnin arisida Manga has bir gəhər bolisilər»** («Mis.» 19:5).

Halbuki, keyinki 1500 yillik tarix ispatlıqandək, heqkim Hudaning əhdisini tutalmidi. Bu tərəptə Israilar pütkül insaniyətkə wəkillik kılıdu — qünki barlıq insaniyə tütin günəhkardur («Gal.» 3:10-14, 19, 22-26ni kərüng). Həmmimizning sepi əzidin günəhkar ikənlikimizni ispatlax dəl Musa pəyoqəmbərgə qüxürülgən mukəddəs qanunning birinqi məksitidur.

«Kona Əhdə» (mukəddəs qanun) arqilik əzining günəhini, xundakla ümidsiz həlitini qüxinip yətkənlər bolsa «Yengi Əhdə»ning hux həwirini anglaxka təyyardur: — **«Mən Israil jəməti və Yəhuda jəməti bilən yeni əhdə tüzimən; Mən silərgə yeni qəlb berimən, iqlinglərgə yeni bir ruh salimən... Mən ularning qəbihlikini kəqürimən həmdə ularning günəhini hərgiz esigə kəltürməymən» — dəydu Pərwərdigar»**. «Yər.» 31:31-34, «Əz.» 36:25-27, «İbr.» 8:6-13ni kərüng. Okurmənlərgə ayan bolsunki, «yeni əhdə»də «əgər» degən söz tepilmaydu — yeni əhdə Huda tərripidin biwasitə qüxürülgən — biz bolsaq pəkət uni «Amin!» («məndə xundak bolsun» yaki «xundak boləy!») dəp qəbul kəliximiz kərəktur, halas. Ayətlərdə kərsitilgəndək, «yeni əhdə» kixilər Məsihkə etikad kəlix bilənla, dərhal ularning qəlbidə, ruhida əməlgə axurulidu. «Əzakial»diki «qoxumqə söz»diki 36-bab toqruluk izahətimiznimu kərüng.

«Kətürmə hədiyə»

«Kətürmə hədiyə» — kahin yaki hədiyəni sunəqan kixi Pərwərdigərgə ikki qəllap aləhidə egiz kətürüp atəqan hədiyə. «Kətürmə hədiyə» adətə qurbanlıqqa məs'ul kahinəqə təwə bolatti.

«Kerublar»

«Kerublar» — bəlkim aləmdiki əng küqlük, əng yukiri dərjilik pərixtilər boluxi mumkin («Yar.» 3:24, «Əzakiyal» 1-bab, 10-babni kərüng).

«Goel»

«Həmjəmət-Kutkuzoquqi» yaki «Həmjəmət-Nijatkar»

Musağa tapxuruloğan qanun boyiqə, birsi namratlixip kərzdar bolup kəlip, öz yərlirini setixka, hətta əzi yaki ailisidikilərnı kulluqka setixka məjbur boləqanda, bundak soda-setik pəkət «azadlik yili» (yəni «kanay-buroqa qalidioğan yili», «xadlik yili», hərbi 50-yili)əiqə inawətlik bolatti («Law.» 25:10-55ni kərüng). Xu yilda barlik tə'allukatlar əslidiki igisigə yaki əng yekın tuəqkiniə qayturuluxi kərək idi (u aləmdin ətkən bolsa). Həlbuki, «azadlik yili»din ilgiri məlum bi tuəqkini namrat kərindixining baxkılarə setiwətkən yər-zeminlirini uni namratliktin kutkuzux məksitidə, setiwelip qayturup berix həkukı bar idi. Xuningdək, kərindixi yaki ailisi kulluqta boləqan bolsa, pütün ailisidikilərnı kulluqtin hər kilip setiwelix həkukımu bar idi. Qanun boyiqə bahəsi adil bolsa həqkim uning bu yolini tosiyalmaytti. İbraniy tilida bundak tuəqkinini süpətləydiğan sēz «goel» deyilətti; biz «goel»ni uyəurqioqa tərjimə kiləqanda «həmjəmət-kutkuzoquqi» yaki «həmjəmət-nijatkar» degənni talliwalduq.

Məlum bi ailining əzasi baxkılar tərpidin zəhimgə uqrioğan yaki əjəllik bi zərbə bilən əlgən bolup, pakiti toluq bolsa, xu ailining əzasioqa «həmjəmət-kutkuzoquqi»likrolini öz üstigə elixka razi boləqan bi tuəqkinining jawabkardin ziyanni təlitiwelix həkukımu bar idi («Qan.» 19:1-13, «Yəxua» 20:1-9; yənə «Ayup» 19:25ni wə izahatni kərüng).

Təwrat dəwridə Huda İsrailəqa kəp yərlərdə Əzini «Mən silərnıng Həmjəmət-Nijatkarınglarmən» dəp ataydu. İnjlida bolsa Məsih Əysa pütün insaniyətkə «Həmjəmət-Nijatkar» boluxka kəldi, deyilidu.

«Təbirlər»

«Lawiylar»

«Lawiylar» — «Lawiy» kəbilisidin boləjanlar, yəni Yəqubning on ikki oolvidin birining əwladliri idi. Israil qəl-bayawanda səpər kıləjan künlərdə, Huda Israilni sinioqanda, uningə nahayiti sadik boləjaqqa, Lawiy kəbilisidikilər «mukəddəs qedir»diki alahidə hizməttə boluxka bəkitilgən. Ularning wəzipiliri kahinlarəja yardəmqi bolux, səpər kıləjan wakitlarda «mukəddəs qedir» wə barlik əswablrini kətürüx, tohtiojan yərlərdə qedirni kəytidin kuxuxni öz iqigə aləjan. Keyin, Sulayman padixah ibadəthanini kuroqanda, ular ibadəttə mədhijə nahxiliri okux, nəqmə-nawa eytix, xuningdək həlk arisida təlim berix wəzipisinimu üstigə aləjan.

«Lewiatan» — «Əjdihalar» həm «lewiatan»ni kərüng

(LXX) «Səptuagint»

Miladiyədin ilgiri 3-əsirdə, xu qaoqdiki grek imperiyəsində tarilip kətkən Yəhudiylardinkəpkismiibraniytilinibilməytti. Ular Təwratni okuyalmiojaqqa, xu qaoqda ularni dəp, Təwratning bir grekqə təjimisixlənəgən. Bu təjimi «Səptuagint» deyilidu («kışkışə «LXX»).

«Manna»

«Manna» Israil qəl-bayawanda səpər kıləjan kışkış yilda, ular hər ətigəndə xəbnəm bilən təng Huda ərxin qışkışəgən bu alahidə taam bilən ozuklandı. Bu pütkül Mukəddəs Kitabta hatiriləngən məjizilərdin əng uzuni həsəblinidu — az degəndimu ikki milyon adəm uningdin kışkış yil hər küni yəp toyundi. «Manna»ning mənisix «U nemə?» — bu həlkning uni tunji kərgən qaoqdiki inkasix idi («Yəxua» 5:12, «Yh.» 6:31).

«Mənggü» — «əbədiy», «mənggü»ni kərüng

«Təbirlər»

«Molək»

«Molək» — Ammoniylar və Edomiylar qoqunoqan but idi. Bu butning «tələp»liri insan qurbanlığı və türlük jinsiy buzukqılıqni öz iqigə alatti («Law.» 18:21, «1Pad.» 11:7, «Yər.» 32:35ni körüng).

«Mutlək atax» — «(Hudaqə) mutlək ataloqan»ni körüng

«Murməkki»

«Murməkki» — intayin kimmətlik birhil ətir yaki dora-dərman. Purikı həm aqqıq həm huxpurak, u meytəkə sürtülsə, uni qirixitin saklaydu («Luqa» 7:38, «Yh.» 19:39).

«Musaning qanuni»

«Musaning qanuni» — Musa pəyoqəmbərgə qüxürülgən qanunni kərsitidu (u «Yaritilix», «Misirdin qıqıx», «Lawiylar», «Qəl-Bayawandiki səpər» və «Qanun xərhı»ni öz iqigə alidu).

«Mukəddəs»

Mukəddəs — «pak, Pərwərdigarə qə has, alahidə ataloqan» degən mənida. Bu uqum ibraniy tilida «kədəx» («mukəddəslik») degən söz bilən ipadilini. Xunga okurmənlərgə bəlkim ayanki, «mukəddəs»ning əsli mənisi dəl «Hudaqə alahidə ataloqan, pak» degənlik. «Mukəddəs qədir»

«Mukəddəs qədir»

«Mukəddəs qədir» — «ibadət qədri», «jamaət qədri» və «höküm-guwahlik qədri» («höküm-guwahlik saklaklik qədir») dəpmu atilidu. Musa pəyoqəmbərnin dəwrində «mukəddəs qədir» Israillarning bargahining otturisiqə jaylakkanidi; Israillar xu yərgə yiqilip kahinlarning yetəklidə Hudaqə qurbanlik kilip ibadət kilalaytti («Mis.» 25-31, 35-40-bablarni körüng).

«Təbirlər»

Musa pəyoğəmbərgə qüxürülgən kanun boyiqə, pəkət «**Huda Öz namini qoyuxka talliojan jay**»da qurbanlik kilsa tooqra bolatti. Bu «**Huda Öz namini qoyuxka talliojan jay**» awwal «mukəddəs qedir» (kəyərdə tikilgən boluxidin kət'iynezər), andin Yerusalemdiki mərkəziy ibadəthana idi («İbadəthana»ni kərüng).

«Mukəddəs jay» («mukəddəs qedir»diki «mukəddəs jay», «mukəddəs ibadəthana»diki «mukəddəs jay»)

«Mukəddəs qedir» wə keyin uning ornini baskan «mukəddəs ibadəthana» tooqrisidiki bayanni kərüng. «Mukəddəs qedir» Huda Musa pəyoğəmbərgə tapxuroqan layihə boyiqə kuruloqan. Hudaning məksiti «**Mening Israillər arisida makan kiliyim üqün... ular Manga bir mukəddəs turaloquni yasisun**» («Mis.» 25:8). «Mukəddəs qedir» «sirtki həyola», «mukəddəs jay» wə «əng mukəddəs jay» degən üq yərdin tərkib tapqan. «Mukəddəs jay»oqa kirixkə pəkət kahinlaroqila ruhsət boləjan idi; ular hər küni «qiraqdan»ni pərləxkə wə huxbuyni selixka ikki kətim kirətti.

«Əng mukəddəs jay»oqa kirixkə pəkət bax kahinoqila ruhsət boləjan. Bax kahin yilda bir künla u əzi üqün, xundakla öz ailisidikilər üqün andin pütkül İsrail üqün kafarət kiliyxka kirətti.

«Mukəddəs ibadəthana» «mukəddəs qedir»ning ornini baskandin keyin «mukəddəs jay» wə «əng mukəddəs jay»oqa boləjan xu tüzüm əzgərməy dawam kilindi.

Heritə-shemilarnimu karang.

«Nazariylar»

«Nazariylar» — «Nazariy» degən söz «(Hudaqə) atioqan» degən məninə bildiridu. Təwrat dərwidə, «Nazariy bolimən» dəp kəsəm kəloqan kixilər özini məlum bir məhləttə yəki əmürwayət Hudaqə ataydu.

Kəsəm kəloqan məhlət üqün özini Hudaqə alahidə beqixliqəjan kixi kəsəm kəloqan məzgildə qeqini qüxürməytti, heqkəndək hərək-xarab yəki eqitkuluk iqimlikləni iqməytti, üzümdin yasaloqan hərəkəndək nərsini yeyix-iqixtin özini qəkləytti. Bəzilər əmürwayət xundək kəloqan (məsilən Ximxon, Qəməldürgüqi Yəhəya pəyoğəmbər). «Qəl.» 6-babni kərüng.

«Nikolatiylar»

«Nikolatiylar» — «Wəh.» 2:6 və 2:15də tiloqa elinöjan bu bir guruh kixilər «Wəhiy» degən kitab wəhiy kılinöjan waqıtta jamaətlər arisida allıkaqan pəyda bolojan rəzil bir türküm aldamaqlar idi. Bəzi alimlar ularni «Nikolas» isimlik məlum kixigə əgəxküqilər dəp qaraydu; buning mumkinqiligi bolöjini bilən, biz bu guruhning ismi bəlkim ularning bid'ət təlimliri və əməlliridin kəlgən dəp qaraymiz. «Nikolas» yaki «Nikola'us» degən isimning mənisi «həlkni yənggüqi»dur. Xunga xu isim bəlkim ularning Hudaning jamaitining üstigə hojayinlik kılməqi bolup, həmmisini kontrol kılixka intilidöjan, Məsihning teni bolojan jamaətning hər bir əzasini booxuxni halaydöjan bir guruh ikənlikini bildüridu, dəp qaraymiz. «2Kor.» 1:24, «1Pet.» 5:1-4ni kərüng.

«Haram» — «həlal» və «haram»ni kərüng

«Həlal» və «haram» hesablanöjan haywanlar

Təwrattiki awwalki bablardan öginimizki, bəzi haywanlar «həlal», bəzilər «haram» dəp hesablinatti («Yar.» 7:2-3). Həlbuki, bu «həlal haywanlar»ni yegili bolidu, «haram haywanlar»ni yegili bolmaydu degənlik əməs idi. Qünki xu qaşda (Nuh dəwridə) insanlara gəx yeyixkə tehi ruhsət berilmigənidi. «Yar.» 9:3-4də Huda Nuh və uning əwladlirioqa gəx yeyixkə ruhsət beridu (həmmimiz Nuhning əwladliridurmiz), ləkin uningoqa həqkəndə gəx toqruluk pərhiz berilgən əməs. Xunga «Yar.» 9:20din enikki, «həlal» degənning mənisi «kurbanlıqlar üqün məqbul bolidu» degənlikdur. Əmdi Nuh pəyojəmbərnin qaysi haywanlarning kurbanlıqqa qəbul kılinidöjanlıqi, qaysiliri qəbul kılinmaydöjanlıqini qandə belgənlikini bilməymiz. Huda əslidə Adəm'atimiz yaki Qabil və Həbiloqa xuni ayan kıloqandu. Qünki Həbil Hudaning qaysi haywanlarni qəbul kılidöjanlıqini bilgən («Yar.» 4:3-7).

Keyin, qaysi haywanlar Hudaqa məqbul bolidu degən həwər Təwrattiki «Lawiylar» degən kitab («Kurbanlıq kılix dəsturi») arqilik Yəhədiy həlkigə enik bekitilgən. Xu kitabtımu Huda Yəhədiy həlkigə: Silər üqün palanqi janiwarlarni yegili bolidu, palanqilirini yegili bolmaydu, dəp tapılaydu — xuningdin keyin bu janiwarlar xu tərəptin ularqa «həlal» və «haram» dəp bilingən. Bu tizimlik toqruluk «Lawiylar»diki «qoxumqə səz»imiznimu

«Təbirlər»

körüng. Lakin Huda heqqaqan bu pərhizlərni «yat əlliklər» (taipilər, Yəhudiylər) əməslər)gə tapiloqan əməs («Ros.» 15:1-29ni körüng)

Bu ix toqiruluk Rəbbimizning «Mar.» 7:1-23də hatiriləngən səzliri, «Rosullarning paaliyətli» 10-bab (rosul Petrus kərgən alamət körünüx), «Rim.» 14:1-23, «1Kor.» 6:13, «Tit.» 1:5, «1Tim.» 4:1-6, «Ibr.» 9:10nimu körüng).

«Halleluyah» («Həmdusana»)

«Həmdusana» adəttə grek tili wə ibraniy tilida «Halleluyah!» degən söz bilən ipadilinidu. «Halleluyah»ning mənisi ««Yah»ka (Yahwəhgə, Pərwərdigarə) mədhiyə boləy!». Okurmənlərnin esidə barki, «Yah» «Yahwəh» (Pərwərdigar)ning kışkartiloqan xəklidur.

«Həsət» — «Hudaning həsətlik qəzi»ni körüng

«Həkkaniy kilix»

«Həkkaniy kilix» — Injilning hux həwirigə asasen birsi Əysa Məsihgə etiqad kilsa, Huda uni «həkkaniy kilidu». Bundaq həkkaniylik həm etiqadqı kixigə toluk hesablinidu həm xundakla uning iqigə (adəmning rohiə) kirgüzüldü («Rim.» 3:22, 4:3-8, 8:10 wə izahətlərnin körüng).

«Həmjəmət-kutquzoqu» yaki «Həmjəmət-Nijatkar» — «Goel»ni körüng

«Hosanna»

«Hosanna» — Ibraniy tilida «Kutquzoqaysən, i Pərwərdigar» degən mənide. Bu söz «Zəb.» 118:25-26diki bexarəttin tepildü. Injil dəwrigə kəlgəndə «Hudaə) təxəkkür-sana» degən mənidi boləqan. Zəbur 118-küyidiki izahətlərnin körüng).

«Həkül-guwa» («on əmr»nimu körüng)

«Təbirlər»

(Bəzidə «Hudaning guwahliki», «Hudaning həküm-guawahliki», «on əmr»mu deyilidu)

Huda Sinay teoqida Musa pəyojəmbərgə tapxurojan «on pərz» yaki «on əmr» pütülgən ikki tax tahtay «həküm-guwaḥ» deyilidu («Mis.» 31:18; 20-babni kəring). Nemixka «həküm-guwaḥ» yaki «guwahlik» deyilidu? Qünki «on pərz» Hudaoja guwahlik beridu; Hudaning həkkanıy təbiiti, mukəddəs mahiyiti wə insanlarəja baqlıojan kəyümqanlik-əməhorlukı xu əmrlərdə ayan kılınəjaqqa, «həküm-guwaḥ» dəpmu atilidu.

Bu «on pərz»ni Hudaning Israiləja boləjan tüp əmrliri, xundakla Uning Israil bilən boləjan əḥdisining asasi deyixkə bolidu; xu əmrlər pütülgən tax tahtaylar «əḥdə sanduqi»da saklinatti. Xunga bəzidə sanduq «**həküm-guwaḥlik sanduqi**», ibadət qediri bolsa, «**həküm-guwaḥlik qediri**» dəp atilidu («Mis.» 40:20ni kəring).

«Hərodlar»

«Hərodlar» Injil dəwrə Yəḥudiyə əlkisini wə ətrapidiki əlkiləni soriojan Edomiy millitidin boləjan bir handanlikka təwəlik padixaḥlar yaki ḥakımlar, ular asasen Rim imperiyəsining «kənqə padixaḥ»liri idi. Ularning təpsiliy tarihi toqruluk həwər «Matta»diki koxumqə səz, xundakla «Hərodlar» nəsbənamisi kərsətkən shemanımu kəring.

«On əmr» («həküm-guwaḥ»nimu kəring)

Musa pəyojəmbər Sinay teoqida Hudadin «mukəddəs kanun» tapxuruwalojana («Mis.» 20-31-bablar), xu kanunning birinqi kismi Israiləja aləḥidə buyruojan on əmrdin tərkib tapkanidi. Bu «on əmr» ikki tax tahtayəja pütülüp uningəja tapxurulojan («Mis.» 24:12, 31:18). Bu awwalkı tax tahtaylarni Musa pəyojəmbər ḥəlkning itaətsizlikı tüpəylidin taxlap qəkiwətti («Mis.» 32:1-16). Andin Huda uningəja: — **«Sən awwalkioja ohxəz əzüng üqün taxtin ikki tahtayni yonup kəl; Mən bu tahtaylarəja sən ilgiri qəkiwətkən tahtaylardiki səzləni yezip koyımən»** dedi («Mis.» 34:1, «Kan.» 10:1-2). Andin Musa Israilni bu ikki tax tahtayni **«Hudaning Israil bilən tüzgən əḥdining nigizi»** dəp bilsun dəp, ularni «əḥdə sanduqi» iqigə koyojan. «On əmr» «Mis.» 20:1-17, xundakla «Kan.» 5:6-21də tepilidu.

«Uhlax» — «U ata-bowiliri arisida uhlidi», «U ata-bowilirining yenioqa kətti», «U həlkigə qoxuldi» qatarlıq ibarilər

«**U ata-bowiliri arisida uhlidi**» degən ibarə Təwrattiki «Yaritilix» «Padixahlar» wə «Tarih-Təzkirə» degən kısımlarda tepilidu (buningoqa ohxaydioqan «**U öz həlkirigə yioqildi**» degəndək ibarilər baxqa yərlərdimu tepilidu). Bəzi alimlar bu ibarini pəkət «u əldi» degən mənədiki silik gəp (ewfemizm), halas, dəp qaraydu. Biz bolsaq bu kəzqaraxni muqəddəs yazmilarning kədir-kimmitini suslaxturidu, dəp oylaymiz. Rosul Pawlus bizgə «**Pütkül muqəddəs yazmilarning həmmisi Hudaning Rohining yolyoruk-ilhami bilən yeziloqan**» dəp əslitidu («1Tim.» 3:16). Huda bir səzni hərgiz bikar yaki behudə ixlətməydu, wə Uning hizmətkarlırimu undak qılmaslıqı kerək («Mat.» 12:36). «**Hudaning muqəddəs adəmliri Muqəddəs Rohning yetəkləp təsirləndürüxi bilən**» muqəddəs yazmilarni yazoqanlirida heq bikar söz ixlətməydioqanlıqı turoqan gəptur («2Pet.» 1:20-21).

Rəbbimiz Əzi wə Uning rosulliri etikaqdqlarning əlümini tiləqə aloqan bolsa daim «uhlax» dəp ataydu. Biz bu səzdin etikaqdqlarning əlümi wə tirilixining arilikidiki həlitini birhil rohiy həxsizlik yaki «yokluk» dəp oylimaymiz. Əməliyəttə, «uyku» jismaniy jəhəttə heqkəndak «həxsizlik» həlitini kərsətməydu; həmmə kixilər uhlioqanda qüx kəridu, həttə itlarmu qüx kəridu! İnsanlarning normal uyqusi bolsa, dərwəkə həxsizlik əməs. Əlüm bilən tirilixning «arilikidiki hələt» toqruluk muqəddəs yazmildin «Yəx.» 14:4-19, «Əz.» 31-bab, «2Kor.» 5:6-9, «Luqa» 16:19-31 qatarlıq kısımlar bizni uqur bilən təmin etidu. Muxu kısımlarning əng ahirisida («Luqa»da) Rəbbimiz etikaqdi boloqan «tiləmqi Lazarus» wə etikaqsiz namsiz bir bayning əlümdin keyinki əhwalini bizgə bayan qilidu. Uning təswirliri boyiqə ikkisining rohlirining oyoqak ikənlikı wə məlum dərijidə Hudaning ularning əmürliri üstidin qiloqan jaza həkümügə uqrioqanlıqı kərunidu; etikaqsiz bay adəmnıng rohi qıynilidu, Lazarusning rohi «İbrahimning koynida» rahatlinip yatidu («Luqa»diki «qoxumqə söz»imizni kəring).

Xuning bilən biz «**U ata-bowiliri arisida uhlidi**» degən ibarini insanning əlümdin keyinki, əmma tirilixtin ilğiriki oyoqak rohiy həlitini kərsitidu, dəp qaraymiz. Yənə mumkinqiliki barki, «Padixahlar» wə «Tarih-Təzkirə»diki «**U ata-bowiliri arisida uhlidi**» degən ibaridə «uning ata-bowiliri» degən söz jismaniy jəhəttə ixlitilipla qalmay, yənə rohiy

«Təbirlər»

jəhəttimu ixlitilidu. Demək, közdə tutulğan padixah etiqadqi bolsa, **«U ata-bowiliri arisida uhlidi»** degən sözlər uning rohi ölümün keyin əzidin ilgiriki etiqadqi padixahlar wə etiqadqi əjdadliri bilən billə rahəttə boluxkə baridu ; padixah etiqadsiz adəm bolsa, əmdi uning rohi ölümün keyin əzidin ilgiriki etiqadsiz padixahlar wə etiqadsiz əjdadliri bilən billə qarangoquluxkə boluxkə baridu («Əz.» 32:18-32dimu kərsitilgəndək) dəp ayan kəlinidu. Məsilən, «1Pad.» 15:11, 24, 22:50, «2Pad.» 14:3, 15:38, 16:2, 18:3, 20:25, 22:2də bəzi etiqadqi padixahlarni tiləqə elinqəndə «uning atisi Dawut» degən ibarə ixlitilidu. Bularda birdinbir istisnəsi bolsa Ahəz padixah, u «1Pad.» 16:2də tiləqə elinqəndimu «uning atisi Dawut» deyilidu; ləkin **«U atisi Dawut kəloqəndək əməs, əksiqə Pərwərdigarning nəziridə durux bolqənni kəlmidi»**.

«Ata-bowiliri bilən uhlidi» degən ibarə toqruqluq muxu kəzkarax toqra bolsa, əmdi Rəbbimiz «Luqə» 16-babta ayan kəloqəndək, etiqadqılar wə etiqadsizlarning təhtisarada (xə'ol yəki hədesta) bir-biridin ayrilixi pütkül Təwrat dəwridə (Məsihnəng ölümigə kədər) məwjut bolqən bolsa kərək.

«Urim wə tummim»

«Urim wə tummim» əlahidə birhil taxlar. Bu taxlar arkilik Israil həlki Hudadin yol sorisə bolatti. Ulardin hərhil jawab qikatti, məsilən, «xundək», «yak» degəndək; bəzi əhwallarda həqkəndək jawab bərməslikimu mumkin (məsilən, «Hək.» 20:23, «1Sam.» 14:37, 23:2-4, 28:6, «2Sam.» 2:1 kətarliklarni kərüŋ). «Urim»ning mənisi «nurlar», tummim»ning mənisi, «mukəmməllik» yəki «mukəmməl ixlar» degənlik; ləkin ularning təpsilatlıri həzir bizgə naməlum.

«Əz həlkidin üzüp taxlinidu»

«Əz həlkidin üzüp taxlinidu» degənnəng mundaq birnəqqə qüxənqisi boluxi mumkin: (1) Pərwərdigar uni biwasitə öltüridu; (2) jamaət uni ölümgə məhkəm kəlidu; (3) jamaət uni ibadət sorunlıridin həydiwetidu yəki pütkül jəm'iyət uni paliwetidu; (4) uningdin həq nəsil kəldurulmaydu.

Bizningqə bu sözning aldi-kəynidiki ayətlərdə Hudaning baxqa enik buyruqi kərsitilmisə, undakta birinqi qüxənqə (Huda Əzi xu adəmnı biwasitə ɵltüridu) toqra boluxı mumkin, dəp qaraymız.

«Əzgərməs muhəbbət» — İbraniy tilida «həsəd»

«Əzgərməs muhəbbət» — Təwratta «əzgərməs muhəbbət» dəp tərjimə qılinoqan bu söz ibraniy tilida «həsəd» degən söz bilən ipadilinidu. Bu sözning mənisi bək qongkur bolup, kəp yərlərdə «əzgərməs muhəbbət» yaki «sadıq meħribanlıq» dəp tərjimə qilinidu. «Həsəd» kəp yərlərdə bir hil əhdə bilən baqlıq bolidu; xunga sözning uzunraq birhil tərjimisi: «Əzgərməs meħir-muhəbbəttin əhdidə qing turidioqan». Bu söz «Yar.» 21:23, 24:12, 32:10, «Mis.» 15:13, 34:6-7, «Rut» 1:8, 2:20, 3:10də ixlitilgən («Rut»tiki ayətlərdə bolsa, «həsəd» həm Hudaning «əzgərməs muhəbbət»i həm insanlarning «əzgərməs muhəbbət»ini kərsitidu).

«Əzünglarnı pak qilinglar» yaki «əzünglarnı pak-muqəddəs qilinglar»

«Əzünglarnı pak qilinglar» yaki «əzünglarnı pak-muqəddəs qilinglar» degəndək əmr Təwrat dəwridə adəttə həlqkə yaki kaħınlaroqə eytiloqan bolsa, adəttə məlum bir rəsmiy ibadət paaliyitigə qatnixixkə təyyarlinix üçün eytiloqan boluxı mumkin. «Misirdin qikix» 29-babta wə «Lawiylar» 7-babta qəyt qılinoqan rəsmiy «paklinix» bolsa, təwəndiki amillarnı öz iqigə elixi mumkin: —

(a) ɵlük nərsilərgə təgməslik;

(ə) tənlini yuyux;

(b) pakiz kiyim-keqəklərnı kiyix;

(p) ɵzining gunahını tiləx üçün «gunah qurbanlıqı» sunux qatarlıqlar.

Muxu yərdə eytip ɵtuximiz kərəkki, Təwrat dəwridə «təndiki napaklıq» kixilərnıng Hudaqə dua qilixioqə həqkandək tolsaloqə əməs idi.

İnjil dəwridə bolsa, «pak-muqəddəs bolux» taxkı yaki təndiki paklıqıda əməs, bəlki iqki dunyasining paklıqıdidur, yəni Huda aldida pak qəlblik boluxthin ibarət idi. Məsiħgə baqlanoqan həqiqiy etiqad birər ibadət yaki məlum birər

«Təbirlər»

həjritimiz üçün təyyarlinixta əməs, bəlkə hərdaim «pak-mukəddəslikdə turux»ta ayan bolidu: —

«**Lekin U Əzi nurda boləjiniyək bizmu nurda mangsaq, undağa bizning bir-birimiz bilən sirdax-həmdəmlikimiz bolup, Uning Oqli Əysa Məsihning keni bizni barlik gunahtin paklaydu. Əgər gunahimiz yok desək, öz özimizni aldioğan bolimiz həmdə bizdə həqiqət turmaydu. Gunahlırimizni ikrar kılsak, U bizning gunahlırimizni kəqürüxkə wə bizni barlik həkəkaniysizliktin pak kılıxkə ixənqlik həm adildur**» (1Yh. » 1:7-9).

Bu mühim iqlar toqrisida tehimu qūxinqigə igə bolay desingiz rosul Yuhannaning xu uluq məktupini kərūng.

«Epikurianizm» (uningəja ixəngüqilər «epikurlar» deyilidu)

«Epikurianizm» — miladiyədin ilğiriki 4- wə 3-əsirdə pəyda boləjan birhil pəlsəpiwi ekim. «Epikurlar» — «ləzzət»ni əng yukiri orunoja qoyup, hərtürlük «iləh» wə «ahirət» degənlərgə qarxi idi.

«İbadəthana» («mukəddəs ibadəthana»)

«İbadəthana» — Sulayman padixah səltənət kıləjan yillarda u paytəhti Yerusalemda «mukəddəs qedir»ning orniəja intayin qong, intayin həwətlik kərkəm ibadəthanini yasatti («1Pad.» 5-6-bablar).

Miladiyədin ilğiriki 597-yili Babil imperatori Nebəkədnəsar Israilarni sürgün kıləjan wəktida u ibadəthanini mutlək harabə kiliwətti. Yətmix yildin keyin sürgündin kaytip kəlgən «kəldi» kixilər uni yengiwxatin kurlup qıkti. Miladiyədin 16 yil ilğiri Hərod padixah xu ibadəthanini kengəytip yənə intayin qong, intayin həyətlik kildi («Yh.» 2:13-22).

Miladiyə 70-yili Yəhudiyl həlkə Rim imperiyəsiga qarxi isyan kətürüxi bilən, Rim koxunliri xu ibadəthanini pütünləy wəyran kildi.

«İbraniy»

«İbraniy» degən səz birinçi kətim «Yar.» 14:13də, İbrahim toqruluk ixltilidu. «İbraniy» degən səz təwəndikidək ikki hil mənidin biridə yaki

«Təbirlər»

hər ikkisi də boluxi mumkin : —

(a) Ebər degən kixining əvladi (İbrahim dərwəkə uning əvladi — («Yar.» 10.21);

(ə) «Ətküqi». «ibraniy» degənning bəlkim «abar» («ətmək») degən peil bilən munasiwiti boluxi mumkin. İbrahim Qanaan zeminida turuwatqanlarğa nisbətən «dəryadin ətkən kixi» — demək, u «Uluq dərya» (Əfrat dəryasi)ning «u tərifi»din ətöp kəlgən kixi idi.

Keyin «İbraniy» degən söz uning əwladliri bolğan İsraillarnimu kərsitix ügün ixlitildi.

«İsrail», «İsraillar», «Yəhuda», «Yəhudiylar»

«İsraillar» — İbrahimdin qıqқан ikki əl, yəni ikki millətning biri. Yənə birsi ərəblər.

Huda İbrahimğa: «**Sən arqılıq yər yüzidiki barlıq ailə-kəbililərgə bəht-bərikət ata qılınıdu!**» dəp wədə qılğan («Yar.» 12:3). Andin Huda bu wədinı İbrahimning oqlı İshakğa tapxuroğan («Yar.» 17:21), andin İshakning oqlı Yakupğa tapxuroğan bolup, Yakupning ismini «İsrail»ğa əzgərtkən («Yar.» 28:10-15, 10:35). Aqarqılıq bolğan wəktida Yakupning ailidikiliri axlıq setiwelıxğa Misirğa qüxkən. Xu yərdə Yakupning on ikki oqlining hər biri bir kəbilining atisi bolğan («Yar.» 49-babni kərüng). Tət dəwrdin keyin Misirning Pirəwnı ularnı kulluqğa qüxürgən. Xu qaoqda Musa pəyoqəmbərnıng yetəkqılıki bilən ular «yengi tuoquloğan» bir əl süpitidə Misirdin elip qıqılğan («Mis.» 3:7, 6:7).

Keyin, Sulayman padıxahning butpərəslikkə berilip qüxkünlixixi tüpəylidin Huda İsrail padıxahlıqını «ximaliy padıxahlıq» (on kəbilə) wə «jənubiy padıxahlıq» (ikki kəbilə)ğa bəluwətkən. «Ximaliy padıxahlıq» bolsa «İsrail», «Jənubiy padıxahlıq» bolsa «Yəhuda» dəp ataloğan (miladiyədin ilgırıki 931-yılı).

«İlahlar» degən söz toqıruluq: —

Təwrat həm İnjlida okurmənlər «ilahlar» degən ibarini uqritidu. «ilahlar» daim degüdək butlarnı kərsitidu. Nemıxğa «ilahlar» deyilidu? Xübhısızki, bu butlarğa qoqunoğanlar ularnı «ilahlar» dəp qarıoqını bilən, ular pəkət

insanning kəli bilən yasaloqan bir nərsə, halas.

Həlbuki, oqurmənlər mundaq bir ayətni oqup baxkiqə bir oyoqa kelixi mumkin: —

**«Qünki Pərwərdigar — bəyək bir İlahtur,
Pütkül ilahlar üstidiki bəyək bir padixahdur»** («Zəb.» 95:3).

«Pütkül ilahlar»ning kəyinidə bir kük barmu? İmansızlar qokunoqan butlarda həkikiy bir kük barmu? Təwrat wə İnjildin tepiloqan jawab xundakki, xundak bir kük həm «yok» həm «bar». Birinqidin, barlıq butlar gunahqa petip qaloqan insanlarning (demək, adəttiki adəmlərning!) öz təpəkkuridin qikaroqan, öz kəli yasiloqan bir nərsə. Nuroqun insanlar həkikiy Hudani tonuxni tallimay, əzi hiyal kəlip yasiloqan bir nərsigə ibadət kəlixni tallaydu («Rim.» 1:19-23). Bu butlar bir həykəl, halas. Həlbuki, ikkinqidin, muxu butlarning kəynidə jin-xaytanlardin kəlgən bir kük bar. Jin-xaytanlar butlaroqa qokunoqanlarni hərtürlük hiylə-mikirlər bilən aldām haltioqa qüxürüp, asarət-əsirlikkə tutkun kəlidiloqan xundak bir kük bar («Gal.» 4:9, «Kol.» 2:8, 20 wə bolupmu «1Kor.» 10:19-20ni kərüng. Ahirki ayətlərdə butlarning ikki təripi kərsitilidu).

«Yat əllər» («taipilər»)

Təwrat-injilda «əllər», «yat əllər» (yaki «taipilər») degən söz adətə İsrailardin baxqa əllər yaki xu əldikiləni kərsitix üçün ixlitilidu. Təwrat dəwridə (İnjil dəwri kəlgüqə) «yat əlliklər»ning həmmisi degüdək butlaroqa qokunatti. Hudaning İsrailda boləqan məksitining muhim bir kismi xu idiki, İsrailarning bu əllərgə Hudaqa ibadət kəlix jəhəttə ülgə bolup, Əzining birdinbir Huda ikənlikigə guwaq berixi üçün idi.

İnjilda bəzidə «yat əlliklər» kəqmə mənidə ixlitilip «jamaəttin sirttikilər», yəni «butpərəs kapirlər»ni kərsitidu.

«Yəttinqi yili» wə «buroqa qelix yili»

Musa pəyoqəmbərgə qüxürülgən qanun boyiqə, İsrailda hər yəttinqi yili zemin terilməy aq qalduruluxi kərək wə barlıq İsraillik qullar hər kəlinixi kərək idi («Law.» 25:1-10, «Qan.» 15:1-18).

«Təbirlər»

Xuningdək hər əllikinci yili «Kanay-buroqa qalidioqan yili» («azadlik yili», «xadlik yili») dəp jakarlinatti («Law.» 25:11-55). Xu yili barlik kərzlər yok kılınatti, həmdə barlik yərlər Israil Qanaan zeminini igiligən qaoqdiki, Yəxua pəyoəmbərning təksimatlırı boyiqə əslidiki təwə kılinoqan jəmət-aililərgə qayturulatti.

Halbuki, nuroqun waqitlarda Israil bu esil kanun-bəlgilimilərnı kəzgə ılmay, ularoqa hilaplik kılatti («Nəh.» 10:31ni kəring).

«Yəhudiya»

«Yəhudiya» — Rim imperiyəsi Pələstinning jənubiy kismidin tərkib tapqan yərnı «Yəhudiya əlkisi» dəp bekitkən. «Yəhudiya» əlkisining pəytəhti Yerusalem idi.

«Yəhudiylar» — «Israil», «Israillar», «Yəhuda», «Yəhudiylar»ni kəring.

«Yukiri jaylar»

«Yukiri jaylar» — Təwrattiki «Qan.» 12:5-14də wə baxqa munasiwətlık ayətlərdə, Huda Israillaroqa: Birsı Manga atap qurbanlık kılsa, pəkət «Əzüm tallioqan jay»da qurbanlık kılsun, dəp tapılaydu. Israilning tarıhıda Huda muxundaq qurbanlık kılidioqan bırıneqqə jaynı bekitkənıdı (bır waqıtta pəkət bırla jaynı bekitətti). Bırəq Israıllar bəlkım öz qolaylıkını kəzləp (wə bəlkım butpərəslərnıng ix-hərikətlırını dorap) Pərwərdıgarnıng bu əmrını nəzirıdın sakıt kılıp, taq qokkılırı katarlık yukırı jaylarda Uningoqa ıbadət kılıp qurbanlık kılatti. Mundaq «yukırı jay»lar əslıdə butpərəslər məbudlırıoqa qokunuxqa tawap kılqan taq qokkılırı katarlık jaylar ıdı.

Xunga Israıllarnıng bundak kılmixıning hətırı bar ıdiki, ular ətrapıdiki butpərəslərnıng «yukırı jaylar»oqa munasiwətlık ərpa-dətlırınıng təsırını qobul kılıp, xu yərdə hərıl butlaroqımu qokunup, hətta butpərəslərgə əgıxıp yırgınlıkkə qüxüp «ınsan qurbanlık»larnımu kılıxı mumkın wə dərwəkə kəp waqıtlarda xundaq kılatti («Law.» 26:30 wə ızahatını, «Əz.» 16:21, 20:26ni kəring).

«Təbirlər»

«Yetəkqi»

«Yetəkqilər» wə «aqsakallar» degən sözlər ohxax, jamaətning məs'uliyitini zimmisigə alqan adəmlərnı kərsitidu. «Yetəkqi» (grek tilida «episkop») bolsa baxqa kərindaxlarqə nisbətən məs'ul adəmnıng yırəknı kərər, rəhıy kəzliri rəxənrək ikənlikini təkitləydu; «aqsakal» bolsa məs'ul adəmnıng rəhıy jəhəttin «qong bolqan» «pixip yetilgən»likini təkitləydu.

«Filippiyliklər»diki «qoxumqə söz»imizni kərüng.

«Yoklax» (Hudaningki) — «Hudaning yoklixı»ni kərüng

«Yengi Əhdə» — «Kona Əhdə» wə «Yengi Əhdə»ni kərüng

Təvrat, Injilda ixltilgən əlqəm birlikliri

(Təvrat dəvri)

Uzunluq birlikliri

Birlik	Əlqəm	Birlik	Əlqəm
«Tət ilik»	8 santimetr	Qong göz	53 santimetr
Qeriq	22.5 santimetr	«Qomux həsa»	3.18 metr
Göz	45 santimetr		

Göz — Muxəddəs Kitabta ixltilgən «göz» bolsa adəmnin qolining jəynəktin barmaqning uqişişə bolşan arilişi (təhmindən 45 santimetr) idi.

Əşirlik birlikliri (yəni pul birlikliri)

Birlik	Əlqəm	Birlik	Əlqəm
Gərah	0.6 gram	Mina (50 yaki 60 xəkəl)	575-684 gram
Beka (10 «gərah»)	5.8 gram	Talant (60 Mina)	34.5 kilogram
Xəkəl (20 «gərah»)	11.4 gram	Darik (Pars imperişəsida)	8.3 gram
Muxəddəs jaydiki xəkəl	11.4 gram (Bəzi alimlar 10 gram dəp qaraydu)		

«Təbirlər»

«**Gərah**» — 20 gərah bir xəkəlgə barawər idi («Əz.» 45:12).

«**Xəkəl**» — kümüxning (yaki altunning) əlqimi bolup (bəzi wəqitlar birhil tənggimu boluxi mumkin), 11.4 gramqə barawər boluxi mumkin

«**Talant**» — Təwrat həm Injil dəwridimu birhil pul birliki boləjan, bir «talant» altun yaki kəməx tənggə az degəndə bir ixqining yillik həqqıning 17 həssisi idi.

«**Mina**» — (yaki «Manəh») birhil kümüx tənggə bolup, 60 xəkəlgə yaki «talant»tin atmixtin birigə barawər idi. Bir mina kümüxning eəqirliqi bəlkim 800 gramqə boluxi mumkin idi.

«**Darik**» — (yaki «drahma») — Pars imperiyəsidiqi birhil altun tənggə, bir darikning eəqirliqi 0.4-0.5 gram boluxi mumkin.

Siqim (həjim) birlikliri

Birlik	Əlqəm	Birlik	Əlqəm
Kab (1/18 əfah)	1.2 litr	Əfah (10 omər)	22 litr (bəzidə 27 yaki 30 litr boluxi mumkin)
Omər (0.1 əfah)	1.2 litr	Kor/homir (10 əfah)	220 litr
Seah (1/3 əfah)	7.3 litr		

«**Əfah**» — quruk nərsilərgə əlqəm idi.

«**Homir**» — «Kor»ning əsliy mənisi «exək kətürəligüdək yük» idi — təhminən 220-300 litr.

«**Kor**» — bəzi yərlərdə təhminən 300 litrni (10 bat)ni, bəzi yərlərdə təhminən 390 litrni bildürüxi mumkin. Bəzi yərlərdə biz bu sözni «kürə» dəp tərijimə qilduk.

«Təbirlər»

(Suyukluk) siqim birlikliri

Birlik	Əlqəm	Birlik	Əlqəm
Log (1/72 bat)	0.3 litr	Bat (1 əfah)	22 litr (bəzidə 27 yaki 30 litr boluxi mumkin)
Hin (1/6 bat)	3.6 litr		

(Injil dəwri)

Uzunluk birlikliri

Birlik	Əlqəm	Birlik	Əlqəm
«Tət ilik»	8 santimetr	Stadion	187 metr
Gəz	45 santimetr	Ming kədəm (grek tilida «bir milyon»	1.5 kilometr (8 stadion)
Qulaq	1.8 metr		

Eqirlik birlikliri

Birlik	Əlqəm	Birlik	Əlqəm
Litra (kədak)	327 gram	Talant (altun yaki kümüx)	34.5 kilogram

«Təbirlər»

Siqim (həjim) birlikliri

Əlqəm	Birlik	Əlqəm	Birlik
Hiniks	1.1 litr	Bat (36 hiniks)	39 litr
Seah (saton) (1/3 bat)	7.3 yaki 13 litr	Kor (kürə) (10 bat)	395 litr

Injil dəwridiki «Kor» — bəzi yərlərdə təhminən 300 litrni (10 bat)ni, bəzi yərlərdə təhminən 390 litrni bildürüxi mumkin. Bəzi yərlərdə biz bu sözni «kürə» dəp tərjimə kildük.

Pul birlikliri

Birlik	Əlqəm	Birlik	Əlqəm
Ləpton (0.5 kodrans)	3.5 gram mis	Dinar (yaki «drakma») (bir adəmning künlük həqqi)	3.8 gram kümüx
Kodrans	7 gram mis	Tətradraxma (4 dinar) yaki «stater»	15.2 gram kümüx
Assariyin	28 gram mis	Mina (100 dinar)	1.5 kilogram

«**Dinar**» yaki «dinarus» — Rim imperiyəsidi birhil pul birliki bolup, üstigə Qəysəring süriti besiləyanidi. Bir «dinar» təhminən bir adəmning künlük həqqi bolatti («Mat.» 20:2ni körüng).

«**Talant**» — Rəbbimizning «talantlarni üləxtürüx» degən təmsili aləmxumul boləqaqqa («Mat.» 25:13-30), bəzi tillarda «talant» degən söz daim dəl xu təmsildin qıqқан көqmə mənisi də ixlitilidu.

«Təbirlər»

Mukəddəs Kitabniki kısımların kışkartılma namları

Inqliz tilidiki kışkartılma nami	Uyqur tilidiki toluk nami	Uyqur tilidiki kışkartılma nami
Təwrat		
Gen.	Yaritilix	(«Yar.»)
Ex.	Misirdin qikix	(«Mis.»)
Lev.	«Lawiylar» («Kahin-lawiyların dəsturi »)	(«Law.»)
Num.	«Qəl-Bayawandiki səpər» («Nopus sani» dəpmu atilidu)	(«Qəl.»)
Deut.	Kanun xərhı	(«Kan.»)
Josh.	Yəxua pəyoqəmbər	(«Yə.»)
Jud.	Batur həkımlar	(«Hək.»)
Ruth	Rut	(«Rut.»)
1Sam.	Samuil (1)	(«1Sam.»)
2Sam.	Samuil (2)	(«2Sam.»)
1Ki.	Padıxahlar (1)	(«1Pad.»)
2Ki.	Padıxahlar (2)	(«2Pad.»)
1Chron.	Tarih-təzkirə (1)	(«1Tar.»)
2Chron.	Tarih-təzkirə (2)	(«2Tar.»)
Ezra (Ez.)	Əzra	(«Əzra.»)
Neh.	Nəhəmiya	(«Nəh.»)
Es.	Əstər	(«Əst.»)

«Təbirlər»

Job	Ayup	(«Ayup»)
Ps.	Zəbur	(«Zəb.»)
Prov.	Pənd-nəsihətlər	(«Pənd.»)
Song	Küylərnin Küyi	(«Küy»)
Ecc.	Həkmət toplıoquqi	(«Top.»)
Is.	Yəxaya	(Yəx.»)
Jer.	Yərəmiya	(Yər.»)
Lam.	«Yioqa-zarlar» (Yərəmiya pəyoqəmbərning yioqa-zarliri)	(«Yioq.»)
Ez.	Əzakiyal	(«Əz.»)
Dan.	Daniyal	(«Dan.»)
Hos.	Hoxiya	(«Hox.»)
Joel	Yoel	(«Yo.»)
Amos (Am.)	Amos	(«Amos»)
Ob.	Obadiya	(«Ob.»)
Jon.	Yunus	(«Yun.»)
Mic.	Mikaḥ	(«Mik.»)
Nah.	Nahum	(«Nah.»)
Hab.	Həbakkuk	(«Həb.»)
Zeph.	Zəfaniya	(«Zəf.»)
Hag.	Həgay	(«Həg.»)
Zech.	Zəkəriya	(«Zək.»)
Mal.	Malaki	(«Mal.»)

Injil kisimliri		
Mat.	Matta	(«Mat.»)
Mar.	Markus	(«Mar.»)
Luke (Lu.)	Luka	(«Luka»)
John (Joh.)	Yuhanna	(«Yh.»)
Acts	Rosullarning paaliyətliiri	(«Ros.»)
Rom.	Rimliklarəja	(«Rim.»)
1Cor.	Korintliklarəja (1)	(«1Kor.»)
2Cor.	Korintliklarəja (2)	(«2Kor.»)
Gal.	Galatyaliklarəja	(«Gal.»)
Eph.	Əfəsusluklarəja	(«Əf.»)
Phil.	Filippiliklarəja	(«Fil.»)
Col.	Kolossiliklərgə	(«Kol.»)
1Thess. (1Th.)	Tesalonikaliklarəja (1)	(«1Tes.»)
2Thess. (2Th.)	Tesalonikaliklarəja (2)	(«2Tes.»)
1Tim.	Timotiyəja (1)	(«1Tim.»)
2Tim.	Timotiyəja (2)	(«2Tim.»)
Tit.	Titus	(«Tit.»)
Phile.	Filemon	(«Flm.»)
Heb.	Ibraniylarəja	(«Ibr.»)
Ja. (Jam.)	Yakup	(«Yak.»)
1Pet.	Petrus (1)	(«1Pet.»)
2Pet.	Petrus (2)	(«2Pet.»)

«Təbirlər»

1Jo. (1John)	Yuhanna (1)	(«1Yh.»)
2Jo. (2John)	Yuhanna (2)	(«2Yh.»)
3Jo. (3John)	Yuhanna (3)	(«3Yh.»)
Jude (Ju.)	Yəhuda	(«Yəh.»)
Rev.	Wəhiy	(«Wəh.»)

Təvrat kalendari; aylar və heytlar jədwili

Təvrat qanuni- diki kalendar Ay	Babil- diki kalendar Ay	Ay nami	Heyt-bayram(lar)	Həzirkə zamandiki kalendar boyiqə
1	7	Abib, Nisan	«Ətüb ketix heyti» (14-küni) «Dəsləpki həsul heyti» (adətə 16-küni) «Petir nan heyti» (15-21-küni)	Mart-Aprel
2	8	Zif, Iyyar		Aprel-May
3	9	Siwan	«Həptilər heyti» (bəzidə «Orma heyti», «Dəsləpki orma heyti» deyilidu)	May-Iyun
4	10	Tammuz		Iyul-Iyul
5	11	Aw		Iyul-Awoqust
6	12	Elul		Awoqust- Sintabr

«Təbirlər»

7	1	Etanim, Tixri	«Kanay qelix həyti» (1-küni) «Kafarət küni» (10-küni) «Kəpilər həyti» (15-22-küni)	Sintəbr- Oktəbr
8	2	Bul, Markəswan		Oktəbr- Noyabir
9	3	Kisləw		Noyabir- Dekabr
10	4	Təwət	«Hənnukah» «İbadəthanini qaytidin Hudaqa beqixlax bayrimi»	Dekabr- Yanwar
11	5	Xewat		Yanwar- Fəwral
12	6	Adar	«Purim bayrimi» (14-25-küni)	Fəwral-Mart

Asman-zeminning yaritilixi	
«Tarihtin awwalki» məzgil	Huda asman- zeminni yaritidu Adəm'ata, Hawaanimiz Erəm baqqisida gunahning dunyaqa kelixi Habil wə Kabil (Kayin) Nuh pəyoqəmbər wə dünyawi topan Babil munari — insan tilining parqilinixi

Pəyoqəmbərlər wə muhim ərbablar	Israil (Yakup)ning əjdadliri
(miladiyədin ilgiriki 2000-yili)	
Ibrahım Ishaq	Ibrahımning Qanaan (Pələstin)qa kirixi (miladiyədin ilgiriki 1900-yil) Ibrahım bilən Ishaq
Yakup	Ishaq bilən Yakup
Yüsüp Yəhuda	(miladiyədin 1800qə yil ilgiri) Yakupning on ikki oqli Ular Israilning on ikki kəbilisining əjdadi bolidu. Ulardin əng dangki qikqan Yüsüp, Misirning bax wəziri bolidu. Yənə «Yəhuda»mu bar.

«Təbirlər»

Israillar Misirda		
Ayup## (Edom zeminida)	Yakup (Israil)ning əjdadliri Misirda kullukta qalidu (miladiyədin ilgiriki 1780-1450 yilojqə)	
Musa	Musa pəyoqəmbər Israiliyəliklərni Misirdin qikirip kütquzidu (1450-yili)	
Yəxua	Musa Sina teoqida Hudadin «on pərman»ni, keyin Təwratning aldinki bəx kışmini qəbul křlidu Israillar 40 yıl qəl-bayawanda tenəp yüridu.	
	Qanaan (Pələstin) zeminini ixqal křlip olturakřlixix (Yəxua pəyoqəmbərning yetəklřxida, miladiyədin ilgiriki 1410-yili baxlinidu)	
Samuil	Kəp kəbililik ittipak Hər dəwrdə bir-ikki «həkim» baxquridu Samuil pəyoqəmbər	
Sa'ul Dawut	Israil «birləxmə» padixahlıqı Sa'ul padixah (miladiyədin ilgiriki 1050-1010 yıl)	
1000-yili	Dawut padixah (yəni Dawut pəyoqəmbər) (1010-970 yıl)	
950-yili Sulayman	Sulayman padixah (931-970)	
Israilning padixahlıqı ikkigə bəlünidu		
	Jənubiy kismi (Yəhuda)	Ximaliy kismi (Israil)
	Padixah	Padixah
	(həmmə yıl miladiyədin ilgiri)	
	Rəhoboam 931-913	Yəroboam (I) 931-910
	Abiyah 913-911	Nadan 910-909

«Təbirlər»

900-yili		Baaxa 909-886
		Elah 886-885
	Asa 911-869	Zimri 885
		Tibni 885-880 (ikki padixah tirkixip turoqan)
Iliyas 850-yili	Yəhoxafat 872-869 ** 872-848 (toluk səltənət waqti)	Omri 885-874
		Ahab 874-853
		Azariya 853-852
Ilixa Obadiya##	Yəhoram 848-841	Joram 852-841
	Ahaziya 841	Yəhu 841-814
	Ataliya ayal padixah 841-835	
Yoel## 800-yili	Yoax (Yəhoax) 835-796	Yəhoahaz 814-798
	Amaziya 796-767	Yəhoax 798-782

«Təbirlər»

Yunus## Amos##	Azariya (Uzziya) 792-767** 792-740 (toluq səltənət waqti)	Yəroboam (II) 793-782** 793-753 (toluq səltənət waqti)
		Zəkəriya 753
Yəxaya Hoxiya Mikaḥ	Yotam 750-740** 750-735 (toluq səltənət waqti)	Xallum 752
		Mənaḥəm 752-742
		Pəkaḥiya 742-740
		Pəkaḥ 752-742 (bir məzgil ikki padixah boləqan) 752-732 (jəm'iy)
	Həzəkiya 686-715 Asuriyə Yəhudaqə təjawuz kəlidu. Pərwərdigar ularni kətkuzidu	Hoxiya 732-722 722 Asuriyə imperiyesi İsrailni besiwalidu wə İsraillarni Asuriyəgə elip ketidu

«Təbirlər»

	Manassəh 697-686 ** 697-642 (toluk səltənət waqti)	
Naḥum	Amon 642-640	
Yərəmiya Ḥabakkuk Zəfaniya	Yosiya 640-609	
	Yəhoahaz 609	
	Yəhoakim 609-598	
	Yəhoakin 598-597	
	Zədəkiya 597-586	
600-yili	<p style="text-align: center;">İzahatlar:</p> <p>(1) Yukiriki jədwəldiki «**» degən bəlgə padixahning atisi bilən təng təhtə olturoqanlikini bildüridu</p> <p>(2) Sulayman padixah dəwridin ilgiriki kərsitilgən yillar təhminiyyillardur.</p> <p>(3) Məlum bir pəyoqəmbərnin yaxioqan wəktini anqə jəzmləxtürəlmigən əhwalda, uning ismining kəynigə «##» bu bəlgini qoyuldi. (bəlgə dəwrigə qarita pərəzni kərsitidu)</p>	
Əzakiyal Daniyal	<p style="text-align: center;">605-586 Yəhudaning sürgün boluxi</p> <p style="text-align: center;">586-yili Yerusalemlə bitqit kilinidu. Babil imperiyatori Neboqadnəsar Yəhudiylarni Babilə elip ketidu.</p> <p style="text-align: center;">Sürgün boləqan omumiy məzgil 70 yıl</p>	

«Təbirlər»

Həşay Zəkəriya	Qaytix (539-yili)
	Miladiyədin ilğiriki 539-yili Pars imperiyəsi üstünlükkə qıqıdu. Qorəş padixah əmir qüxürüp İsrailiyəlikləni wətinigə qaytixkə ruhsət beridu.
	520-yili Muqəddəs ibadəthanining qaytidin quruluşu
500-yili	
Əstər	Əstərning Pars imperatoriya yürəklik iltija qoyuxi bilən nuroqun İsrailar qutquzulidu
Əzra	(458-yili) Əzra yənə bir qışim «qaldı»larni qaytixkə baxlaydu
Nəhəmiya	(445-444-yili) Yerusalemlə xəhərinin qaytidin quruluşu (Nəhəmiya tərıpıdin)
Malaki	(404-yili) Təwratning ahırkı qışimi, yəni «Malaki» degən qışim yeziloqan
	(333-yili) «Büyük İskəndər grek imperiyəsini bərpa qilip, Pars imperiyəsini wəyran qilidu. U İsrail zeminiyaqə tajaşwuz qilmioqan.
300-yili	İskəndərning iz basarliri tət tərəpkə bəlünidu. Ular İsrailiyəgə erixix üqün əz'ara nuroqun uruxlarni qilidu. Yəhudiylar eqir azab tartidu.
100-yili	«Yəhuda Makkabi» baturluq bilən Yəhudiylaroqə baxqilik qilip yengi Yəhudi padixahlıqini bərpa qilidu (Padixahlıq məzgıl miladiyədin ilğiriki 166-63-yiloqıqə)

«Təbirlər»

	<p>Miladiyədin ilgiriki 63-yili Rim imperiyəsi Grek imperiyəsidin üstün kelip Israilnimu ixqal qilidu. Hərod isimlik bir Edomlik Qəysərgə nuroqun pul berip, «Israil padixahı»ning ornini əzi alidu. Keyin u kixi «Büyük Hərod» dəp atilidu (miladiyədin ilgiriki 37-yili)</p>
Miladiyə ----- İnjil dəwri ----- baxlinidu	
Anna ayal pəyoqəmbər	Miladiyədin ilgiriki 1-yili (ətrapida) Məsih Əysa Bəyt-ləhəm xəhridə Məryəmdin tuqulup dunyaəqa kelidu.
	U Nasarət xəhridə qong bolup yaəqaqqilik qilidu.
Yəhya pəyoqəmbər	(miladiyə 28-yili) Yəhya «Qəməldürgüqi Pəyoqəmbər»: — «Qutkuzəuqi-Məsih» kelidu, dəp jakarilaxqa baxlaydu.
<u>Məsih</u> <u>Əysa</u>	(miladiyə 29-yili) Məsih Əysa Yəhya tərpidin qəməldürülüp təlim berixkə baxlaydu.
(bəlkim) 33-yili	Məsih Əysa 33 yaxka kirkəndə Yəhudiylar tərpidin qətkə kəkəlip krestkə mihlinidu.
	<p style="text-align: center;">Məsih Əysaning tirilixi, asmanəqa kətürülüxi Mukəddəs Rohning berilixi</p> <p>Məsih Əysa asmanəqa kətürülüp Hudaning Mukəddəs Rohini barlik muhlislirioqa əwətidu.</p>

«Təbirlər»

<u>Rosullar</u> Petrus Yuhanna Yakup Yəhuda (katarliklar)	Hux həwər tarkitix uluq hizmiti barlik jamaət arkilik baxlinidu («Mat.» 28:19)
(bəlkim 33-yili) Pawlus	Sa'ul isimlik bir kixi Məsih Əysaning muhlis jamaitigə əxəddiy ziyankəxlik kılqanda Məsih Əysa uningəja kərünidu. U towa kılıp «rosul Pawlus» bolidu. U keyin Əysaning baxka rosulliri həm muhlisliri bilən hər yərgə berip Məsih Əysaning hux həwirini (Injilni) tarkitidu.
50-68-yili	(50-68-yillar iqidə) «Injil» kişimlirining kəpinqisi (rosullar Matta, Markus, Luqa, Petrus, Yakup, Yəhuda və Pawlus təripidin) yazilinidu
70-yili	Məsih Əysa bexarət kılqandək Yerusalem xəhəri muqəddəs ibadəthanisi bilən pütünləy wəyran kılınidu. Yəhudiylarning həmmisi dunyaning bulung-pixkəqlirioiqə tarkilidu.
96-yili	Məsih Əysaning sadıq muhlisi rosul Yuhanna Məsihtin Injilning «ahırkı zamanlardiki wəkələri bexarət beridioqan» «Wəhiy» degən əng ahırkı kismini qəbul kılidu
100-yili	-----